

Przemysław Krystian Faryś

(Independent researcher, Lodz, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-4666-0851>

e-mail: przemekfarys@interia.pl

Dom mody Dieulafait (Paryż, 1851-1898)

House of Dieulafait (Paris, 1851-1898)

STRESZCZENIE

Artykuł skupia się na historii działalności dziś już prawie całkowicie zapomnianego domu mody *Dieulafait* działającego w Paryżu przy 1. Boulevard de la Madeleine przez całą drugą połowę XIX wieku. Zachowane bardzo nieliczne w zbiorach muzealnych oraz prywatnych przykłady odzieży tej paryskiej marki nie ułatwiają wnikliwych badań. Stanowią jednak bardzo interesujące świadectwa istnienia firmy odzieżowej i ówczesnych trendów w modzie. Dzięki analizie kilku zachowanych dokumentów notarialnych następujących po sobie wraz z cyklami rozwoju firmy oraz reklam i artykułów prasowych poświęconych marce *Dieulafait*, wyłania się bardzo interesujący obraz rozwoju firmy. Od małej pracowni futrzarskiej oferującej także wyroby skórzane, po rozrastający się i znany dom mody oferujący ekskluzywne futra, inne okrycia wierzchnie, konfekcję oraz suknie. Historia rozwoju firmy stanowi interesujący element wpisujący się w badania nad historią mody europejskiej, jak i wytwarzania odzieży miarowej oraz konfekcji w drugiej połowie XIX wieku. *Maison Dieulafait* stanowił część dziewiętnastowiecznego Paryża, jego kosmopolitycznego oblicza. Rozwój marki wpisywał się w postęp konsumpcjonizmu i kapitalizmu kształtujących ówczesny rynek wytwarzania i handlu dobrami ekskluzywnymi. Historia *Maison Dieulafait* odsłania także obraz złożonych procesów ekonomiczno-marketingowych, jakie zachodziły w celu utrzymania i rozwoju marki przez pięć dekad.

Słowa kluczowe: dom mody Dieulafait, Maison Dieulafait, Wielka Wystawa w Paryżu 1855, Paryskie domy mody, historia Paryża, bulwar Madeleine w Paryżu, moda XIX wieku.

ABSTRACT

The article focuses on the history of the now almost completely forgotten Dieulafait fashion house existing in Paris at 1. Boulevard de la Madeleine in the second half of the 19th century. The examples of clothing of this Parisian brand, preserved very sparingly in museums and private collections, do not help in deep research. However, they are still very interesting testimonies to the existence of this clothing company and the fashion trends of its times. The analysis of several preserved notarial documents documenting the company's development cycles and advertisements and press articles about the Dieulafait brand, present a very interesting picture of the development of this company. From a small fur workshop offering also leather goods, to a famous fashion house offering exclusive furs and other outerwear, ready-made clothing and dresses. The history of the company's development is interesting and reflects the history of European fashion, the production of custom-made clothing and ready-made clothing in the second half of the 19th century. Maison Dieulafait was a part of 19th-century, cosmopolitan Paris, so its history reflects the progress of consumerism and capitalism which shaped the production and trade of exclusive goods. The history of Maison Dieulafait also shows the complexity of the economic and marketing processes that have taken place to maintain and develop this brand for five decades.

Key words: Dieulafait fashion house, Maison Dieulafait, Great Exhibition in Paris 1855, Parisian fashion houses, history of Paris, Madeleine boulevard in Paris, fashion of the 19th century.

WSTĘP

Maison Dieulafait, czyli dom mody *Dieulafait*¹ należał do pierwszoplanowej grupy paryskich pracowni krawieckich drugiej połowy dziewiętnastego wieku. Początki jego działalności nastąpiły wówczas gdy jeszcze nikt nie posługiwał się we Francji określeniem *haute couture*. Od samego początku firma podkreślała, że głównie zajmuje się konfekcją oraz futrami. Określenie *confections*² było od połowy dziewiętnastego stulecia coraz

¹ *Maison* oznacza z francuskiego – dom.

² *Confections*, czyli konfekcja – to określenie stosowane coraz częściej w produkcji i handlu tekstyliami (w tym szczególnie odzieży) od około 1840 roku. Oznaczało ono wyroby gotowe lub półgotowe, opracowane i wytworzone w większości lub całkowicie metodami przemysłowymi w ramach seryjnej produkcji. Odzież

częściej wskazywane przez ówczesne pracownice, nawet te które dotychczas zajmowały się tradycyjną – miarową odzieżą. Nowy typ odzieży opracowywany i wytwarzany w wielu egzemplarzach metodami pół lub całkowicie maszynowymi, rozpowszechnił się na rynku odzieżowym od połowy dziewiętnastego wieku³.

W tym czasie ewolucji podlegały modele prowadzenia firm. Określenie *maison*, miało odnosić się do nowoczesnego stylu handlu wyrobami odzieżowymi – bardziej rozbudowanego niż w tradycyjnych pracowniach krawieckich (*couturière*), których zasady działania pamiętały nierzadko jeszcze osiemnasty wiek. *Maison Dieulafait* zapewne wszedł w skład pierwszej w Paryżu izby mody – *Chambre Syndicale de la Confection et de la Couture pour Dames et Fillettes*⁴ – zrzeszającej od 1868 roku między innymi domy mody oferujące konfekcję.

Dziś, ten niegdyś znany dom mody, został prawie całkowicie zapomniany. Autorowi niniejszego tekstu nie udało się odnaleźć żadnych współczesnych opracowań wnikliwie i szeroko poruszających temat funkcjonowania tego domu mody. O bardzo niskim stanie wiedzy na temat tej firmy może świadczyć między innymi to, że w najbardziej prestiżowych kolekcjach muzealnych (Metropolitan Museum of Art. w Nowym Jorku czy Victoria and Albert Museum w Londynie i Palais Galliera musee de la Mode de la Ville de Paris) występuje łącznie tylko kilka sztuk odzieży sygnowanych metką *Dieulafait*⁵. Według informacji umieszczonych przy nich (w dostępie online do kolekcji wyżej wymienionych muzeów), nie wiadomo w jakich dokładnie latach funkcjonowała na rynku marka. Gdyby było to wiadome, to w cyfrowych zbiorach wskazanych muzeów, obok określenia pracowni, w nawiasie byłyby zapisane ramy czasowe działania tej firmy. Brak jest tych informacji, które występują w przypadku innych, dobrze już zbadanych i scharakteryzowanych paryskich marek odzieżowych drugiej połowy dziewiętnastego stulecia.

konfekcjonowana występowała w różnych wariantach jakościowych (i tym samym cenowych). Od konfekcji najniższej jakości, po bardzo ekskluzywną, wysokiej jakości konfekcję, którą można było w pewnym zakresie przystosować do indywidualnych potrzeb klienta. Taki typ konfekcji, obok pierwszoplanowych wyrobów miarowych, występował zazwyczaj w domach mody i eleganckich domach towarowych.

³ Faryś Przemysław Krystian, *Konfekcja damska 1800-1914. Produkcja-wzornictwo-handel*, Wydawnictwo WFW, Warszawa 2019, s. 9.

⁴ Szaradowski Piotr, *Francja elegancja. Z historii haute couture*, Wydawnictwo Dolnośląskie, 2016, s. 8.

⁵ Przykłady: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/83759>;

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/158334>;

<https://www.parismuseescollections.paris.fr/en/node/195467#infos-principales>;

<https://collections.vam.ac.uk/item/O74712/mantle-maison-dieulafait/>, [dostęp: 24.08.2022 r.]

Na ówczesnym rynku antykwarycznym znane są autorowi zaledwie trzy przykłady, gdzie na aukcji, na przestrzeni ostatnich kilku lat, pojawił się model z metką tego domu mody (dwie mantylki i jedna bluzka gorsetowa⁶).

Powyższe kwestie oraz szczęście posiadania wyjątkowej urody bluzki gorsetowej z metką *Maison Dieulafait*, skłoniły autora do prześledzenia historii tego domu mody. To, co przetrwało to przede wszystkim reklamy drukowane w gazetach oraz krótkie wzmianki prasowe opisujące dom mody (głównie w prasie paryskiej). Bardzo cennym, pod wieloma względami, źródłem szczegółowej wiedzy na temat działania firmy na poszczególnych etapach jej rozwoju - okazały się odnalezione przez autora w paryskich archiwach zachowane dokumenty notarialne: umowa najmu lokalu oraz akty notarialne poszczególnych spółek handlowych, w rękach których na przestrzeni kolejnych dekad, znajdowała się marka *Dieulafait*. Ich lektura pozwala odkryć wiele szczegółów działania firmy oraz ówczesnie stosowanych praktyk handlowych.

MAISON DIEULAFAIT – SIEDZIBA FIRMY PRZY

1. BOULEVARD DE LA MADELEINE, PARIS

Bulwar przy którym swoją działalność prowadził *Maison Dieulafait* stanowił ważny trakt miejski już w osiemnastym wieku. Według mapy Paryża z 1785 roku⁷ szerokie bulwary przebiegały przez znaczną część północnej zabudowy miasta (ryc.1.). Na mapie bulwar podpisany jest jeszcze inną nazwą – Rue Basse du Rempart, ale przebieg tej ulicy – szczególnie od strony placu świętej Magdaleny – nie uległ na przestrzeni dalszych dekad znaczącej przemianie. Mapa z 1800 roku (ryc.2.) wyraźnie opisuje ten odcinek drogi już jako bulwar Magdaleny (Boulevard de la Madeleine)⁸.

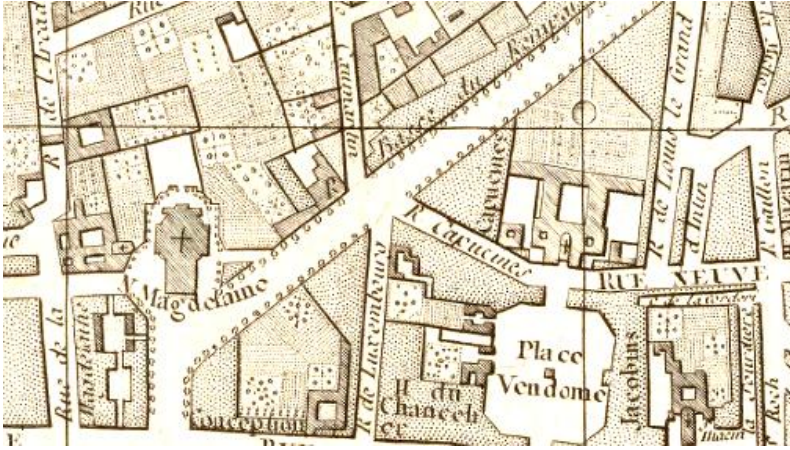
⁶ Bluzka ta znajduje się obecnie w zbiorach autora i została opisana w artykule.

⁷ Nouveau Plan routier de la ville et faubourgs de Paris 1785, Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530277410/f1.item.r=le%20plan%20de%20paris%201770.zoom>,
[dostęp 06.09.2022 r.]

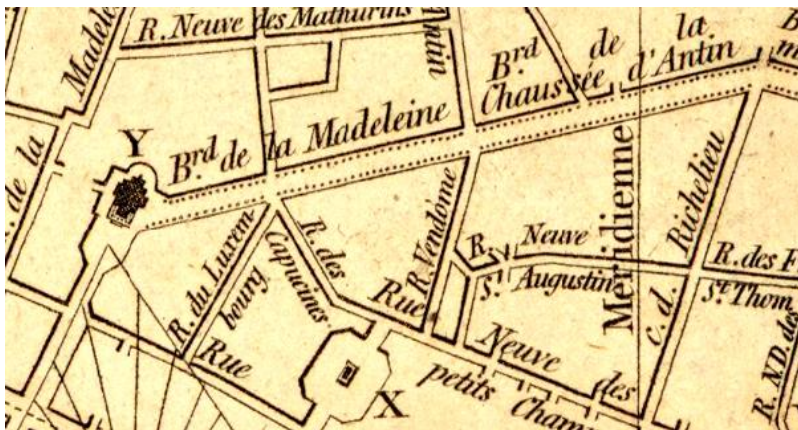
⁸ Na mapie Paryża z 1724 roku nie istnieją jeszcze bulwary. W okolicach przyszłych bulwarów widoczna jest długa, ale wąska ulica biegnąca wzdłuż paryskich fortyfikacji. Zostały one zapewne później rozebrane między innymi w celu poszerzenia ulicy i wytyczenia dalszych kwartałów ulic rozrastającego się miasta. Źródło: Le plan de la ville, cité et université de Paris, capitale du royaume de France, Bibliothèque nationale de France – Gallica,

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8491043m/f1.item.r=la%20plan%20de%20paris%201670.zoom>,
[dostęp 06.09.2022 r.]

Ryc. 1. Fragment mapy Paryża z 1785 roku z widocznym przebiegiem bulwarów (późniejszego Boulevard de la Madeleine).
 Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530277410/f1.item.r=le%20plan%20de%20paris%201770.zoom>, [dostęp: 06.09.2022 r.]

Na mapie Paryża z 1800 roku⁹ można odnaleźć bulwar Magdaleny. Przebiega on podobnie jak dziś. Widać, że wraz z pozostałymi bulwarami tworzy bardzo długi trakt komunikacyjny okalający po łuku północną część centrum miasta (ryc.2.).

Ryc. 2. Fragment mapy Paryża z 1800 roku z widocznym przebiegiem Boulevard de la Madeleine.
 Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8445269d/f1.item.r=le%20plane%20de%20paris%201800.zoom#>, [dostęp: 06.09.2022 r.]

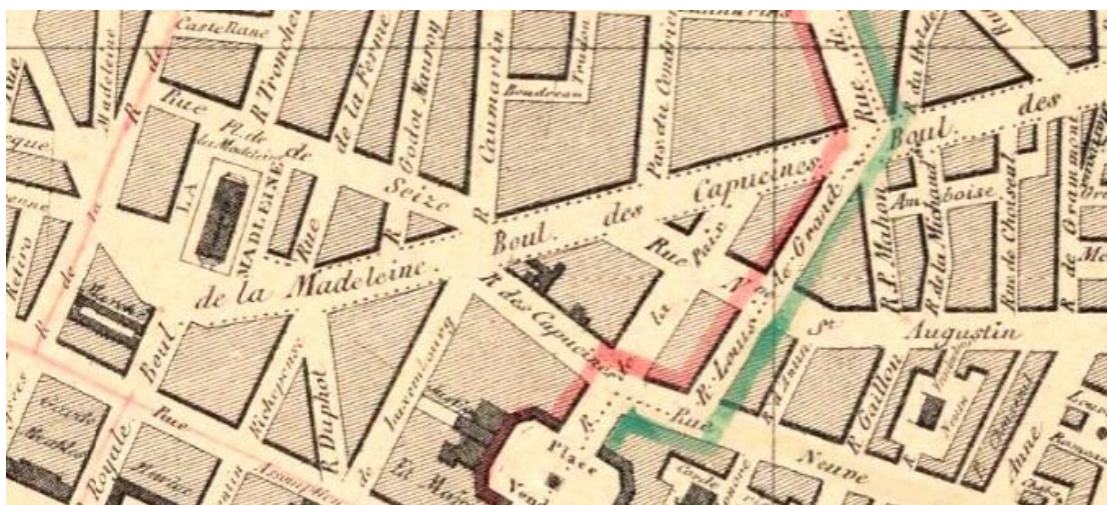
Mapa Paryża z 1840 roku¹⁰ dokumentuje dalsze istnienie Boulevard de la Madeleine (ryc.3.). Przebieg bulwaru nie uległ zatarciu. Nie istniał jeszcze plac opery paryskiej, który będzie zamykał długie bulwary (Boulevard de la Madeleine przechodzi w Boulevard des Capucines – zarówno obecnie, jak i w 1840 roku). Jest za to, istniejący po dziś dzień – plac świętej Magdaleny *patronki* bulwaru. Na mapie dostrzec można także Rue de la Paix odchodzącą od placu Vendôme¹¹ (na której w drugiej połowie

⁹ Paris tel qu'il est aujourd'hui, or Plan of Paris at the present Day. 1800, Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8445269d/f1.item.r=le%20plane%20de%20paris%201800.zoom>, [dostęp 06.09.2022 r.]

¹⁰ Nouveau plan complet de la Ville de Paris Divisé en 12 Arrondissements Pour servir de Guide aux étrangers. 1840, Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8492287s/f1.item.zoom#>, [dostęp 06.09.2022 r.]

¹¹ Ulica ta nie występuje jeszcze na mapie Paryża z 1800 roku.

dziewiętnastego stulecia rozgościły się najbardziej prestiżowe domy mody – między innymi *Worth* i *Doucet*).

Ryc. 3. Fragment mapy Paryża z 1840 roku z widocznym przebiegiem Boulevard de la Madeleine.
Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8492287s/f1.item.zoom#>, [dostęp: 06.09.2022 r.]

Wielka przebudowa Paryża modernizująca w latach 1852-1870 tkankę miejską stolicy Francji, odegrała istotną rolę nie tylko w poprawie miejskiej estetyki i komunikacji. Podniosła ogólną jakość życia w rozrastającym się mieście. Paryż, który w połowie dziewiętnastego wieku był ponadmilionową metropolią (jeden milion pięćdziesiąt trzy tysiące mieszkańców w 1850 r.¹²), nadal posiadał w przeważającej ilości starą zabudowę. Nie przystawała ona do potrzeb nowoczesnego miasta, a drobne zmiany urbanistyczne na niewiele by się zdały. Zdecydowano więc o generalnej przebudowie. Wraz z rozbiórkami, wytyczono nowe szerokie ulice, bulwary oraz place i olbrzymie skrzyżowania - uzyskując w ten sposób wyraźną siatkę najważniejszych traktów, które orientowały osie urbanistyczne¹³.

Napoleon III otwierając uroczyscie w 1858 roku Boulevard de Sebastopol porównał nową infrastrukturę miejską do historycznego układu urbanistycznego Rzymu. Nowy

¹² Główny Urząd Statystyczny, *Historia Polski w liczbach*, t. 3 – *Polska w Europie*, tabl. 4. „50. największych miast w Europie”, s. 61, Warszawa 2014.

¹³ „128 lat temu zmarł Georges Haussmann - twórca wielkiej przebudowy Paryża”
, <https://polskifr.fr/polska-we-francji/128-lat-temu-zmarl-georges-haussmann-tworca-wielkiej-przebudowy-paryza/>, [dostęp: 04.09.2022 r.]

Paryż miał być europejską wizytówką nowoczesnego i eleganckiego miasta otwartego na handel, rozrywkę, ale także na dobre codzienne życie¹⁴.

Wśród modernizowanych ulic znalazł się także Boulevard de la Madeleine – którego oś urbanizacyjną zamyka kościół świętej Magdaleny. Na bulwarze tym, w kamienicy narożnej oznaczonej numerem pierwszym zaczął działać dom mody *Dieulafait* (*Maison Dieulafait*). Była to wyśmienita okolica dla prowadzenia tego typu biznesu. Inne domy mody, mniejsze pracownie krawieckie oraz sklepy z tekstyliami i wszelaką konfekcją¹⁵ otwierały się w drugiej połowie dziewiętnastego wieku w najbliższej okolicy – szczególnie przy Rue de la Paix¹⁶, Place de la Opera¹⁷, Place Vendome¹⁸ czy Rue Saint-Honore¹⁹. Dobra lokalizacja była kluczowa dla powodzenia interesu. Już w poprzednim stuleciu kupcy i modystki prowadzący swoje pracownie oferujące luksusowe towary oraz usługi lokowali biznesy w jak najlepszych punktach miasta. Blisko hoteli, przy eleganckich ulicach, w centrum miasta. Zapewniać to miało łatwy dostęp klientów do kupców oraz kupców do klientów, którzy nierzadko obsługiwali przyjezdnych w hotelach²⁰.

Dom mody zajmował narożną kamienicę istniejącą po dziś dzień (ryc. 4 i 5). W archiwach paryskich, w częściowym dostępie²¹ do zachowanych informacji o nieruchomościach paryskich, widnieje wzmianka, że dla adresu Boulevard de la Madeleine nr 1 istnieją zapiski dotyczące nieruchomości dokonane między innymi w 1852 roku.

¹⁴ Glikman Juliette, „LE PARIS D’HAUSSMANN : LA TRANSFORMATION D’UNE VILLE > ARTICLE, CARTES, LIENS WEB”

,<https://www.napoleon.org/enseignants/documents/le-paris-dhaussmann-la-transformation-dune-ville/>, [dostęp: 04.09.2022 r.]

¹⁵ Konfekcja – oznaczała nie tylko odzież pół lub całkowicie gotową, ale także inne gotowe wyroby tekstylne (gospodarstwa domowego).

¹⁶ Między innymi domy mody: *Worth, Doucet, Virot* (kapelusze) oraz wiele innych znamienitych pracowni, które dziś są mało znane, a zachowały się po nich faktury, karty handlowe czy wzmianki w księgach adresowych Paryża.

¹⁷ Między innymi dom mody *Gustave Beer*.

¹⁸ Między innymi pracownia *Mme Heitz Boyer*.

¹⁹ Między innymi dom mody *Germain*.

²⁰ Niemira Konrad, *Honor bez egzageracji. Magnackie zakupy i świat rzeczy paryskich w XVIII wieku*, Warszawa 2022, s. 50-72.

²¹ Niestety - w dostępie do cyfrowych zbiorów archiwów paryskich widnieje tylko wzmianka o notatkach dotyczących nieruchomości przy bulwarze Magdaleny (nr nieruchomości: 1, 8 i 9) sporządzonych w roku 1852, 1862, 1876. Aktualnie nie są one dostępne (do odwołania) z powodu wykrycia w nich włókien azbestu. Źródło: Archives de Paris, <https://archives.paris.fr/s/1/recherches-topographiques/138662/d1p4-666/?&debut=0>, [dostęp: 01.10.2022 r.]

Ryc. 4. Fragment mapy Paryża z 1878 roku z zaznaczoną czarnym okręgiem narożną kamienicą (róg Boulevard de la Madeleine nr 1 i Rue du Luxembourg nr 48 i 51²²), w której działał dom mody.
 Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530855456/f1.item.r=plan%20de%20paris%201880.zoom>, [dostęp: 29.09.2022 r.]

Ryc. 5. Współczesny (z maja 2022 roku) widok na kamienicę narożną, w której działał dom mody *Dieulafait*. Szeroka ulica po prawej stronie z rzędem drzew to Boulevard de la Madeleine, a wąska ulica po lewej stronie to dawna Rue du Luxembourg – obecnie Rue Cambon.
 Źródło: mapa internetowa Google, <https://www.google.pl/maps>, [dostęp: 29.09.2022 r.]

MAISON DIEULAFAIT – POCZĄTKI DZIAŁALNOŚCI

Pierwszą kwestią wymagającą wyjaśnienia w przedmiocie działania firmy dotyczy tego czy nazwisko *Dieulafait* umieszczane na tekstylnych metkach, reklamach i wzmiankach prasowych - należało do kobiety czy mężczyzny. Niestety informacje i reklamy prasowe, będące zwyczajowo bardzo zwięzłe i skrótowo redagowane, nie

²² O tym, że dom mody działał w narożnej kamienicy u zbiegu Boulevard de la Madeleine i Rue du Luxembourg nr 48 i 51, można dowiedzieć się między innymi z aktu notarialnego zawiązania spółki dotyczącej *Maison Dieulafait* z 1877 roku. Ten akt notarialny został opisany w dalszej części artykułu.

zdradzają pełnego imienia. Prawie zawsze widnieje samo nazwisko czasami poprzedzone dwiema literami: *M. C. Dieulafait*²³. Różnie wówczas praktykowano – albo oznaczano firmę pełnym imieniem i nazwiskiem lub tylko nazwiskiem poprzedzonym ewentualnie inicjałem imienia.

Z umowy najmu lokalu (oznaczonego w umowie numerem 3) w kamienicy przy 1. Boulevard de la Madeleine z grudnia 1851 roku można wyczytać personalia założyciela firmy: pan Clovis Dieulafait, a pełniej: Jules – Clovis Dieulafait²⁴. Jak widać, pan Dieulafait posługiwał się zazwyczaj drugim imieniem. Nie był on rodowitym Paryżaninem. Urodził się w Normandii, w miejscowości OUILLY le BASSET 22 września 1825 roku²⁵. Przymuszcza się, że przeniósł się do Paryża przed 1851 rokiem lub w tym roku.

Almanach dotyczący prowadzonych w Paryżu działalności z początku 1842 roku²⁶ nie wymienia żadnego domu mody *Dieulafait* (oznaczony w publikacji jako dom mody lub krawiec). Brak także informacji, że na bulwarze Magdaleny działała przed 1851 rokiem pracownia krawiecka. Pod numerem pierwszym niejaki Desjardins zajmował się wówczas tapicerstwem.

Najstarszą znaną autorowi wzmianką prasową o domu mody *Dieulafait* jest krótki rekomendacyjny tekst w żurnalu *L'ARGUS*²⁷. W numerze z 18 maja 1852 roku w dziale poświęconym polecanym przez czasopismo firmom, pod hasłem: konfekcja – futra, kilka linijek poświęcono pracowni. Na wstępie zapisano pełną nazwę: *Maison C. Dieulafait* wraz z adresem: *1, boulevard de la Madeleine, 51, r. du Luxembourg*. Dalej wychwalono pracownię takimi słowami:

Paryż, jako stolica świata posiada wiele domów mody. Wśród tych, którzy od początku stawiają się w pierwszym rzędzie, przytoczę dom [w

²³ Skrót „M.” to słowo *Monsieur* – czyli pan. „C” jest inicjałem imienia – Clovis. Pełne brzmienie: *Pan Clovis Dieulafait*.

²⁴ „Le Droit: journal des tribunaux”, 05.02.1870 r., s. 119, Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2984393p/f3.item#>, [dostęp: 26.11.2022 r.]

²⁵ GENEANET, <https://gw.geneanet.org/afgsueil?lang=sv&iz=3631&p=clovis+jules&n=dieulafait>, [dostęp: 09.02.2023 r.]

²⁶ „Almanach-Bottin du Commerce de Paris”, 1842. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k115315z/f131.image.r=madeleine#>, [dostęp 24.08.2022 r.]

²⁷ „L'Argus revue théâtrale et journal des comédiens théâtre, littérature, modes, beaux-arts”, M. Salvador, directeur-gérant et rédacteur en chef, 18 maja 1852. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6526404v/f4.item.r=L'Argus%20%20revue%20th%C3%A9%C3%A2trale%20et%20journal%20des%20com%C3%A9diens%20th%C3%A9%C3%A2tre,%20litt%C3%A9rature,%20modes,%20beaux-arts%20%20M>, 9, [dostęp: 21.08.2022 r.]

znaczeniu: dom mody] zarządzany przez M.²⁸ C. Dieulaufait²⁹, którego poważny i arystokratyczny gust służy do aranżowania najróżniejszych nowości godnych najwyższej uwagi. Ogromny wybór daje konfekcja. Wybór mantylek z aksamitu i haftowanego tiulu obszytego gipiurą, stroje wieczorowe (...) wspomnę eleganckie suknie zwane Dona Maria, Luisa, Graziella, Perle du Bresil, które są na wyłączność (...)³⁰

Warto w tym miejscu wskazać, że w świetle powyższej informacji prasowej z 1852 roku, czyli z czasów kiedy jeszcze nie działał przy paryskiej 7 Rue de la Paix słynny Worth³¹ (od 1857/1858 r.³²) pracownia Dieulaufait już wówczas została określona jako *Maison* – czyli dom mody. Ta informacja powinna być istotna dla tych, którzy często powtarzają, że słynny Charles Frederick Worth jakoby pierwszy założył ekskluzywny dom mody. Przy ówczesnym, wciąż niewielkim, stanie wiedzy na temat szczegółów działalności paryskich, czy szerzej – europejskich pracowni krawieckich (szczególnie z pierwszej połowy oraz połowy dziewiętnastego wieku), trudno jest wyprowadzać tak jednoznaczne twierdzenia odnoszące się do kwestii kto był pierwszy lub najlepszy i w czym. Wiele ówczesnie działających firm znamy dziś tylko z nazwy i adresu widniejącego przykładowo na zachowanej fakturze lub innym druku ulotnym³³.

W broszurowym wydaniu *La Mode* z października 1852 roku³⁴ w dziale – *moda* – markę Dieulaufait przedstawiono jako często odwiedzany magazyn z szyldem: *CONFLECTIONS POUR DAMES I FOURRURES* (konfekcja dla pań oraz futra), zlokalizowany w centrum najbogatszej dzielnicy przy 1. Boulevard de la Madeleine,

²⁸ Skrót „M.” to słowo *Monsieur* – czyli Pan. „C” jest inicjałem imienia – Clovis. Pełna nazwa: *Pan Clovis Dieulaufait*.

²⁹ Identyczne oznaczenie firmy: *M. C. Dieulaufait* widnieje w krótkiej reklamie prasowej umieszczonej w czasopiśmie „LE CHARIVARI” z 17 października 1855 roku. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k3062091p/f4.image.r=exposition%20universelle%201855%20dieulaufait?rk=42918;4>, [dostęp: 22.08.2022 r.]

³⁰ Tłumaczenie z języka francuskiego – autor artykułu.

³¹ Charles Frederick Worth – założyciel bardzo sławnego na całym świecie paryskiego domu mody działającego pod nazwą *Worth*.

³² W opracowaniach podawane są obie daty jako początek działalności. Częściej jednak wskazuje się datę 1858 rok. Początkowo firma była spółką powołaną do życia przez Wortha i Otto Bobergha. Pod koniec 1870 roku Worth stał się jedynym właścicielem firmy i od tego czasu na metkach pojawiało się tylko jego nazwisko. Źródło: paryskie muzeum mody - Palais Galliera, <https://www.palaisgalliera.paris.fr/en/work/day-dress-maison-worth-bobergh>, [dostęp: 21.08.2022 r.]

³³ Faryś Przemysław Krystian, *Dom mody - nowoczesny model biznesowy XIX wieku*, „Spotkania z Zabytkami”, nr 3-4/2022, s. 62-65.

³⁴ „La Mode: revue politique, religieuse et litteraire”, 3.11.1852 r., s.230, Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9736785q/f246.item.r=Dieulaufait%20et%20Bouclier.zoom#>, [dostęp: 22.11.2022 r.]

naprzeciwko Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Wskazano, że w pracowni *M. C. Dieulafait* odnaleźć można znakomicie wykonane wyroby o doskonałej jakości i nowatorskim kroju oraz wykończeniu.

Z listopada tego samego 1852 roku pochodzi interesująca wzmianka prasowa tym razem zamieszczona w gazecie *LE NOUVELLISTE – JOURNAL DE PARIS*³⁵. Pod nagłówkiem – *spécialność w futrach i konfekcji* – w kilku zdaniach przedstawiono profil *Maison C. Dieulafait*. Stwierdzono, że w asortymencie futer i konfekcji ten ekskluzywny sklep (użyto zwrotu: *riches Magasins*) jest wyjątkowy. Oferował wówczas między innymi: bretońskie płaszcze obszyte norką, obszerny wybór konfekcji dla dam z modelami sukien balowych obszytych łabędziem i gronostajem. Oceniono, że wszystkie wyroby cechuje nienaganna jakość i znakomity wybór. W treści tego pochwalnego tekstu pojawił się zwrot – że dom mody zachwyca elegancją od zeszłego roku (czyli 1851 roku). Jest to wskazówka, że *Maison Dieulafait* powstało przy bulwarze Madeleine w 1851 roku. Potwierdzeniem tej informacji jest zachowana umowa najmu z końca 1851 roku.

MAISON DIEULAFAIT – PIERWSZA UMOWA NAJMU LOKALU PRZY

1. BOULEVARD DE LA MADELEINE

Powyższą wskazówkę prasową, jakoby *Maison Dieulafait* rozpoczęło swą działalność w 1851 roku, potwierdza zachowana dwustronicowa umowa najmu z 31 grudnia 1851 roku. W świetle tego dokumentu³⁶ - będącego w zbiorach Archiwów Narodowych Francji (Archives nationales)³⁷ – pan Clovis Dieulafait wynajął lokal sklepowy w nieruchomości położonej na rogu paryskiego Boulevard de la Madeleine a Rue Du Luxembourg. Lokal numerowany w kamienicy jako 3, mieścił się na samym końcu nieruchomości od strony bulwaru – granicząc z kolejną nieruchomością. Niestety nie wpisano do umowy powierzchni użytkowej lokalu. Wskazano tylko, że najmowany lokal sąsiaduje z jednej strony z wynajmowaną pracownią kapelusznika - pana Mefoulu, a

³⁵ „Le Nouvelliste”, quotidien politique, littéraire, industriel et commercial, [gérant: A. Thiboust], 21.11.1852 r. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6382939q/f3.item.r=Le%20Nouvelliste%20quotidien%20politique,%20litt%C3%A9raire,%20industriel%20et%20commercial%20%205Bg%C3%A9rant%20%20A>, [dostęp 20.08.2022 r.

³⁶ Tłumaczenie z języka francuskiego umowy najmu z 31 grudnia 1851 roku – na zlecenie autora artykułu.

³⁷ Dokument w formie fotografii został przesłany autorowi w odpowiedzi na jego pisemny wniosek. Źródło: zbiory Archiwów Narodowych Francji (Archives nationales), nr dokumentu w archiwum: MC/ET/XXIV/1352

z drugiej strony z sąsiednią posesją. Budynek, w którym znajdował się najmowany lokal należał do państwa d'Osmond³⁸.

Według umowy pan Dieulafait zgłosił chęć wynajęcia tego lokalu w celu umieszczenia w nim swojego składu futer i wyrobów ze skóry. Uzyskał zgodę i w ostatnim dniu 1851 roku sporządzono niniejszą umowę najmu. Z dalszej treści dokumentu wyłania się ciekawy obraz szczegółów najmu. Wynajem ustalono za ledwie na okres jednego miesiąca licząc od 31 grudnia. Pan Dieulafait nie mógł w najmowanym lokalu czynić żadnych poważnych zmian. Nie posiadał także możliwości zwiększenia powierzchni sklepu. Właściciele nieruchomości zastrzegli, że tabliczka informująca o tym, że lokal wciąż jest do wynajęcia - będzie nadal wisiała. W związku z tym pan Dieulafait został zobowiązany do udostępniania najmowanego lokalu do obejrzenia przez wszystkie inne zainteresowane najmem osoby. Miesiąc wynajmu wyceniono na dwieście franków³⁹ oraz osiem franków i trzydzieści trzy centymy dziennie w razie przedłużenia najmu ponad ustalony miesiąc. O tym, że powyższe restrykcyjne dla pana Dieulafait zasady najmu mogły być okresem próbnym dla nowego najemcy, świadczyć może to, że w dalszej części umowy wskazano, iż ustalenia zawarte zostały tylko na okres jednego miesiąca.

Należy sądzić, że po upływie próbnego miesiąca - obie strony umowy postanowiły przedłużyć okres najmu na akceptowalnych, nowych warunkach. Zapewne szyld z hasłem *do wynajęcia* został wówczas zdemontowany, a firma mogła zacząć reklamować się pod stałym adresem eleganckiego paryskiego bulwaru. Kolejne dekady pokazały, że marka wrosła w to miejsce, poszerzając z czasem swoją przestrzeń o kolejne pomieszczenia w kamienicy i rozświetliła adres Boulevard de la Madeleine nr 1.

³⁸ Według umowy najmu z 1851 roku oraz aktu notarialnego z 1892 – hrabia Charles Eustache Gabriel d'Osmond, oficer legii Honorowej i orderu Świętego Ludwika. Jego małżonką była Maria Angélique Aimée Coroillon Destilleres (zamieszkali w 1851 przy Rue Basse du Rempart nr 8).

³⁹ Kwota 200 franków w 1850 roku w przeliczeniu na euro i złotówki w 2019 roku wyniosłaby: ok. 600 euro czyli ok. 2600 złotych. Źródło: wskaźniki i kalkulator internetowy: <https://www.histoire-genealogie.com/De-la-valeur-des-choses-dans-le-temps> oraz <https://www.inflationtool.com/>. Kursy walut Google Finance: <https://www.google.com/finance/>. Średnioroczny kurs euro do złotówki został ustalony dla 2019 roku (4,30 zł). W związku z tym, że lata 2020-2022 to wysoki i postępujący wzrost inflacji w wielu krajach europejskich - autor wybrał rok 2019, gdy nie występowała jeszcze wysoka inflacja.

Ryc. 6. Podpis pana Clovis Dieulafait złożony przy umowie najmu pierwszego lokalu *Maison Dieulafait* w kamienicy przy paryskim 1. Boulevard de la Madeleine, Paryż, 31.12.1851 r. Źródło: zbiory Archiwów Narodowych Francji (Archives nationales), nr dokumentu w archiwum: MC/ET/XXIV/1352

Określoną w umowie najmu z 1851 roku profesję pana Dieulafait – futra i wyroby skórzane – dobrze symbolizowała metka firmy (możliwe, że wprowadzona na początku działalności marki w 1851 roku lub najpóźniej w chwili, gdy pan Dieulafait zaczął patentować swoje innowacyjne rozwiązania w konfekcjonowanych okryciach wierzchnich - czyli od ok. 1857 roku). Prezentowała ona półkolistcie rozłożony, zapięty pasek (zapewne skórzany) z napisem umieszczonym po środku: MAISON DIEULAFAIT. Na pasku widniał adres pracowni: 1 BOULEVARD DE LA MADELEINE 1 (ryc. 7).

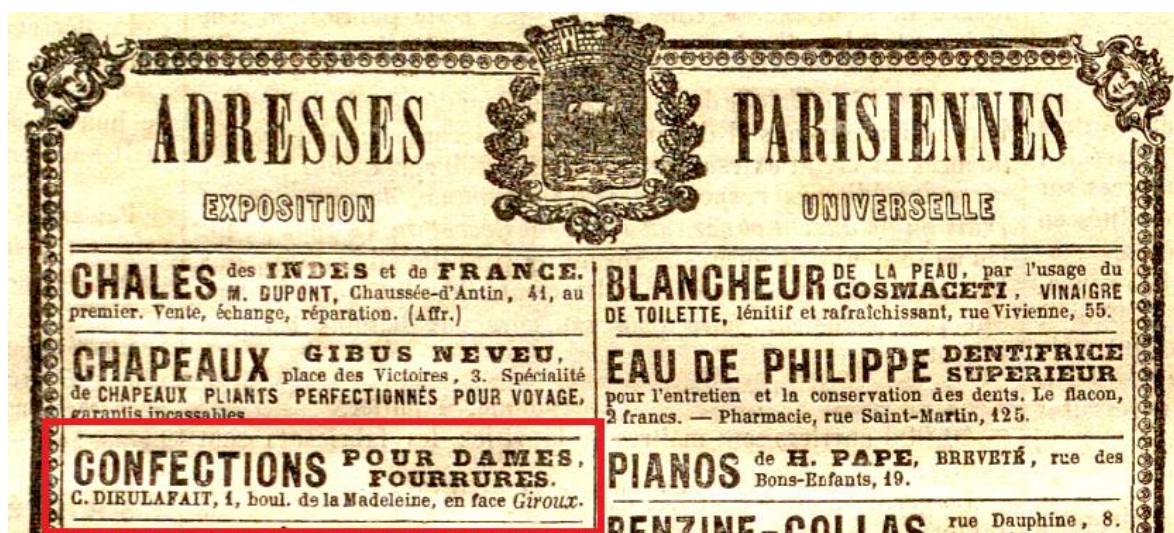
Ryc. 7. Metka żakardowa z wytkanym napisem nazwy i adresem paryskiego domu mody oraz paskiem symbolizującym główną profesję firmy – futra i wyroby ze skóry. Metka mantyli z 1880, Malmö Museer, Szwecja, nr inw. C:4381, C:4382. Źródło fotografii: europeana, domena publiczna, https://www.europeana.eu/mt/item/91658/MM_objekt_45191, [dostęp: 17.12.2022 r.]

Kolejna reklama prasowa⁴⁰ z 18 grudnia 1852 roku przypominała czytelnikom o nowej marce odzieżowej pod hasłem: futra i konfekcja dla pań (*fourrures, Confect. p'*

⁴⁰ „Le Constitutionnel – journal du commerce”, 18.12.1852. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k669865k/f4.item.r=Dieulafait%20et%20Bouclier.zoom#>, [dostęp: 21.08. 2022 r.]

Dame) na pierwszym miejscu wymieniono *C. Dieulafait 1b-d Madeleine, et 51 Luxembourg*.

O wysokich ambicjach pana Dieulafait i działaniach zmierzających do wypracowania rozpoznawalności jego marki odzieżowej świadczyć może to, iż wystawiała się ona na paryskiej Wystawie Światowej 1855 roku. Donoszono o tym między innymi w gazecie *L'Ariégeois*⁴¹. W numerze z 27 czerwca 1855 roku (oraz w kolejnych wydaniach) wśród firm pokazujących się na wystawie, reprezentujących różne branże, wymieniono *C. Dieulafait* z adresem. Podkreślano, że firma ta specjalizuje się w konfekcji oraz futrach dla pań (ryc.8).

Ryc. 8. Rubryka prasowa z adresami wybranych wystawców na paryskiej wystawie światowej. Widnieje także *Maison Dieulafait*. *L'Ariégeois, Journal Politique, Litteraire et d'Annonces*, 07.07.1855. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, [dostęp: 01.10.2022 r.]

Niewiele zachowało się informacji szczegółowo opisujących stoiska paryskich domów mody biorących udział w pierwszej w Paryżu międzynarodowej wystawie przemysłu i sztuki. Z zachowanego osiemset stronicowego opisu paryskiej wystawy⁴² w dziale dwudziestym piątym (konfekcjonowanie artykułów odzieżowych – produkcja wyrobów mody) tylko ogólnie omówiono ówczesny rynek produkcji i handlu konfekcją (skupiono się głównie na runku francuskim i brytyjskim – najliczniej reprezentowanych). Pobieźnie opisano wybrane pracownie konfekcji damskiej reprezentujące francuską modę.

⁴¹ „*L'Ariégeois, Journal Politique, Litteraire et d'Annonces*”, 27 czerwca 1855. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, [dostęp: 21.08.2022 r.]

⁴² Tresca H., *Visite à l'exposition universelle de Paris, en 1855*, Paris 1855, s. 723-738. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6248340t/f8.item.r=visite%20a%20exposition%201855>, [dostęp 24.08.2022 r.]

Spośród najciekawszych informacji wymieniono, że angielski i francuski rynek wytwarzania konfekcjonowanej odzieży damskiej oraz męskiej wciąż się rozwija. Wystawcy z obu krajów zaprezentowali odzież na rynek wewnętrzny oraz na eksport. Przytoczono także podstawowe dane statystyczne. W 1850 roku brytyjski eksport odzieży wyniósł aż 22 miliony franków przewyższając o ponad dwa miliony franków francuski eksport tego typu towarów. Już wówczas podkreślano, że ówczesny przemysł tekstylny i konfekcyjny spowodował, iż mieszkańcy rozwiniętych krajów ubierają się identycznie co jest wynikiem globalizacji rynku tekstylnego. Dalej w katalogu wystawowym bardzo lakonicznie wskazano, że tę branżę francuskiej gospodarki reprezentuje tylko kilka wyłącznie paryskich wytwórców konfekcji⁴³.

Stwierdzono, że najbardziej innowacyjne stoisko w tym temacie zaprezentował *Maison Callebaut*. Odwiedzający mogli zobaczyć maszyny szyjące *Singera* sprowadzone z Nowego Jorku oraz wzory spodni i płaszczy – jak to opisano – bardzo solidnie uszytych maszynowo. Chwalono, że maszyny *Singera* pracując w nowoczesnej szwalni są w stanie wykonać nawet 250 szwów na minutę. Wspomniano także o bardzo innowacyjnym projekcie, autorstwa londyńskiego domu mody *Lucas*, wodoodpornego płaszcza z ukrytą pomiędzy tkaniną zasadniczą a podszewką warstwą gumy, która działała jako bariera przeciwdeszczowa nie zmieniająca wyglądu płaszcza ani jego chwytu⁴⁴.

Osobną uwagę skupiono na francuskich wystawcach specjalizujących się wyłącznie w konfekcji damskiej. Wśród paryskich domów mody wymieniono: *Gagelin*, *Dolisle*, *Bouillet* i *Cremière-Large*. Nie wspomniano w tym miejscu o *Dieulafait*, może dlatego, że była to jeszcze bardzo młoda firma, nie mająca na swoim koncie żadnych spektakularnych osiągnięć z zakresu rozwoju konfekcji.

Wśród wymienionych powyżej firm, na paryskiej wystawie światowej marka *Gagelin* zdobyła złoty medal za tren do sukni, który zaczynał się już od ramion. Autorem tej nowości był pracownik *Maison Gagelin* – Charles Worth⁴⁵ - ten sam, który umierając w 1895 roku pozostawił w rękach swoich synów jeden z najbardziej rozślawionych paryskich domów mody o nazwie *Worth*.

⁴³ Mało czytelnie zostało to wskazane w katalogu, ale należy przypuszczać, że mowa tutaj bardziej o firmach oferujących odzież męską lub inne wyroby konfekcjonowane – np. dla domu.

⁴⁴ Prace nad trwałymi barierami hydrofobowymi w odzieży damskiej i męskiej były prowadzone przez wiele firm. Na początku dwudziestego wieku wciąż trwały prace wykończalników nad rozwiązaniami (typy tkanin wraz z apreturą) nadającymi pełnej wodoszczelności płaszczom bez odczuwalnego pływu na estetykę i komfort użytkowania odzieży. Źródło: Faryś Przemysław Krystian, *Konfekcja damska 1800-1914. Produkcja-wzornictwo-handel*, Wydawnictwo WFW, Warszawa 2019, s. 78.

⁴⁵ Szaradowski Piotr, *Francja elegancja. Z historii haute couture*, Wydawnictwo Dolnośląskie, 2016, s. 18-19.

Nie wykluczone, że udział pana Dieulafait w paryskiej wystawie światowej 1855 roku zainicjował w nim działania zmierzające do bardziej śmiałego i innowacyjnego projektowania nowych rozwiązań w konfekcjonowanych strojach. Już dwa lata później, w 1857 roku działania te przyniosły pierwsze poważne decyzje biznesowe wprowadzenia na rynek krajowy i zagraniczny autorskich i innowacyjnych modeli odzieży.

INNOWACYJNA KONFEKCJA – OCHRONA PRAW WŁASNOŚCI INTELEKTUALNEJ PRZEZ *MAISON DIEULAFAIT*

Dom mody *Dieulafait* bardzo poważnie traktował projektowanie i wypuszczanie na rynek konfekcji dostępnej dla szerokiego grona odbiorców. Futra oraz inne okrycia wierzchnie od samego początku działalności firmy stanowiły główną specjalność marki. W 1858 roku *Journal de Toulouse* w numerze z 22 kwietnia⁴⁶ donosił, że wielką popularnością cieszy się najnowszy wiosenny płaszcz paryskiej pracowni. Jego wyjątkowość tkwiła w pomysłowości kroju nadającego wysokiego waloru użytkowego modelowi. Według opisu - płaszcz był tak skonstruowany, że w kilka minut można było nadać mu aż siedem różnych kształtów, z których wszystkie były modne. Płaszcz dostępny był na rynku jako wyrób gotowy za stałą ceną. Otrzymał on indywidualną nazwę handlową *Several*⁴⁷. Ponoć wiosną 1858 roku źródło jego popularności stanowiły promenady, na których eleganckie i zamożne kobiety mogły prezentować się w jednej z siedmiu formach okrycia. *Maison Dieulafait* zadbał o swoje prawa własności intelektualnej i opatentował innowacyjną, zmienną formę płaszcza *Several* we Francji.

Wniosek o udzielenie świadectwa własności na wynalazek dotyczący patentu na wyżej opisany płaszcz *Several*, został złożony przez pana Le Blanc pełnomocnika wnioskodawcy pana Jules – Clovis Dieulafait rok wcześniej - 10 czerwca 1857 roku w sekretariacie Prefektury Departamentu Sekwany. Opłacony na 15 lat patent miał

⁴⁶ „Journal de Toulouse: politique et littéraire”, 22.04.1858 r. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k53695264/f4.item.r=Dieulafait%20confection.zoom#>, [dostęp: 27.09.2022 r.]

⁴⁷ Słowo *Several* po angielsku oznacza – *kilka*, co w kontekście innowacyjnych transformacji okrycia wierzchniego wydaje się być bardzo trafnym określeniem handlowym tego modelu odzieży.

dotyczyć systemu odzieży nadającej się do różnych zastosowań (nr udzielonego świadectwa: 1455)⁴⁸.

Autor, kończąc pracę nad tym artykułem, odnalazł jeszcze kilka przykładów różnych patentów złożonych przez firmę pod koniec lat pięćdziesiątych i siedemdziesiątych dziewiętnastego wieku. Są to na tyle ważne i rozbudowane źródła, że temat ten zostanie szerzej opisany przez autora w osobnym artykule poświęconym wyłącznie patentom marki *Dieulafait*.

Autor dotarł do wyżej opisanego wniosku o ochronę praw własności intelektualnej na innowacyjną formę płaszcza na terenie Francji. Jak wskazano powyżej ten materiał badawczy nie został jeszcze poddany analizie przez autora i zostanie opisany w drugim artykule.

Autor wcześniej odnalazł jednak, jak należy domniemywać, tożsamy wniosek złożony rok później w Londynie⁴⁹. 25 września 1858 roku pan Jules - Clovis Dieulafait złożył w Urzędzie Komisarzy Patentowych wniosek o udzielenie ochrony na swój wynalazek o nazwie: *Transformative Garments* (ubrania podlegające transformacji) oraz hasłowym opisie zgłaszanej innowacji: *Rodzaj ubrania, który może otrzymać różne formy zgodnie z wolą użytkownika*. Wynalazek otrzymał ochronę czasową (możliwe, że jak w przypadku francuskiego wniosku – 15 lat). Interesujące jest to, że we wniosku pan Dieulafait określił się jako paryski kupiec z dwoma adresami działalności: Paris, 2 Rue Sainte Appoline oraz London, 45 Essex Street, Strand. Należy przypuszczać, że w Londynie zaczął działać sklep z wyrobami marki *Dieulafait* lub też inny kupiec prowadzący interes pod tym adresem w swojej ofercie zaczął mieć wyroby paryskiego domu mody. Może było to konieczne, aby wnioskodawca posiadał miejsce handlu w Anglii, aby móc ubiegać się o ochronę patentową na swoje wyroby w tym kraju. Modyfikowalne okrycie wierzchnie musiało cieszyć się dobrą sprzedażą rok wcześniej w

⁴⁸ „Bulletin des lois de la République française”, 01.01.1859 r., s. 411, nr 1455. Bibliothèque nationale de France Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9736679n/f359.item.r=Dieulafait%20et%20bouclier.zoom#>, [dostęp: 28.11.2022 r.]

⁴⁹ „English Patents of Inventions, Specifications: 1858, 2100 – 2174”, nr 2158, 25.09.1858 r., nazwa wynalazku: *Transformative Garments* (ubrania podlegające transformacji), Źródło: Zdigitalizowane wydanie broszurowe w zasobach [books.google.pl](https://books.google.pl/books?id=L4UPX8ELDmYC&pg=PT386&lpg=PT386&dq=julis+clovis+dieulafait&source=bl&ots=JRwBUoHbH3&sig=ACfU3U3PNQ7z3HIx46GUwA8xwz1nKjh9xw&hl=pl&sa=X&ved=2ahUKEwi8_4my-tX7AhXTi8MKHVg_CB8Q6AF6BAGXEAI#v=onepage&q=julis%20clovis%20dieulafait&f=false), [dostęp: 30.11.2022 r.]

Francji, skoro zdecydowano o poszerzeniu ochrony na ten produkt także na rynku brytyjskim.

W dalszym opisie wnioskodawca wskazał, że innowacja polega na projekcie odzieży (opcja wyjściowa odzieży miała posiadać formę damskiego płaszcza), w którym kształt okrycia mógł być zmieniany wedle możliwych do uzyskania wariantów. Co istotne – do wniosku dołączono rysunek poglądowy (ryc.9). W opisie załączonego rysunku innowacyjnego modelu płaszcza pan Dieulafait wyjaśnił, że grafika prezentuje podstawowe (ale nie jedyne) możliwe do uzyskania modyfikacje formy odzieży podług potrzeby użytkownika i mody⁵⁰. Wariant wyjściowy oznaczono na grafice jako fig. 1. Przedstawia on formę płaszcza, który miał nosić nazwę *Ristori*. Był on bardzo długi. Sięgając prawie do kostek okrywał szczelnie całą suknię na krynolinie. Według drugiej opcji (fig.2), płaszcz można było skrócić. Dla tego wariantu zaproponowano nazwę *Casaque*. Wyjaśniono, że dół płaszcza doczepiany jest za pomocą guzików lub innych podobnych rozwiązań. Odpinając dół uzyskiwało się krótsze okrycie. Odczepiona dolna część płaszcza pozwalała, według trzeciego wariantu (fig. 3), uzyskać pelerynę o nazwie *Talma*. Trudno, na podstawie rysunków, odgadnąć czym konkretnie różnić się miał wariant trzeci od czwartego. Opis zdradza, że czwarta modyfikacja umożliwiała doczepienie osobnego kaptura z ozdobnym, dużym chwostem do wariantu *Talma*. Wariant *Talma* z kapturem otrzymał nazwę *Burnous*. Piąte ujęcie (fig. 5) pokazuje, że z dwuwarstwowej peleryny (fig. 4), po odjęciu dolnego fragmentu pierwotnego płaszcza (oznaczonego jako „a” i „b”) można było uzyskać jednowarstwową pelerynę z wydłużonym ku dołowi kapturem. Tę odmianę nazwano *Betty*. Rysunek szósty (fig. 6) pokazuje pelerynę o nazwie *Shawl* (szal) w stylizacji bez kaptura i dekoracyjnego chwosta. Dwa ostatnie warianty (fig. 7 i 8) nazwane *Paysanne* wskazują, że pierwotny płaszcz można było uformować, aby uzyskać okrycie będące szerokim lub wąskim szalem. Do tych stylizacji wystarczył tylko dolny fragment pierwotnego płaszcza z fig. 1, który – jak opisano – wystarczył uformować za pomocą guzików, haftek, gumowych taśm lub w inny sposób.

Brak bardziej szczegółowego opisu jak, pod kątem konstrukcyjnym, uzyskano możliwość modyfikowania formy okrycia oraz przedłożenie w urzędzie poglądowego, a

⁵⁰ Rozgraniczenie „użytkownik” a „moda” można interpretować także jako zabieg marketingowy wskazujący, że innowacyjny model odzieży, dzięki różnorodnym modyfikacjom, będzie służył dłużej opierając się postępującym coraz szybciej zmianom mody.

nie konstrukcyjnego rysunku - pozwala jednocześnie wyciągnąć tylko przypuszczenia na temat szczegółów budowy modyfikowanego modelu odzieży⁵¹.

Skrócenie płaszcza ukazane pomiędzy opcją pierwszą a drugą - dzięki zastosowaniu schowanych pod spodem guzików oraz dwóch rzędów poziomych riuszy⁵² - było zabiegiem nie tylko dekoracyjnym, ale także konstrukcyjnym. Z jednej strony górny rząd riuszy ukrywał doszyte od spodu guziki, a z drugiej strony - po odpięciu dolnej części płaszcza - riusze te stawały się dolnym wykończeniem krótszej odmiany płaszcza (fig. 2). Zestawiając ze sobą opcję drugą z trzecią można bardzo niepewnie przypuszczać, że szerokie rękawy płaszcza można było zdemontować tak, aby z rękawa uzyskać płaski materiał. Możliwe, że w tym celu tył rękawów nie był zszyty, lecz posiadał rząd guzików. Po rozpięciu ich, rękawy stawały się dodatkową warstwą płaszcza, pod którą można było całkowicie ukryć ręce. Z zewnątrz płaszcz przypominał wówczas pelerynę, lecz posiadając wciąż wewnętrzny stanik - nadal był płaszczem. Trudno w tej opcji płaszcza wyjaśnić jak od strony konstrukcyjnej pojawiła się dolna część płaszcza (widoczna w fig. 1 i oznaczona literowo na rysunku jako „a” i „b”). Widać wyraźnie, że dół modelu z fig. 3 to dół z fig. 1. Kolejne przeobrażenia płaszcza (fig. 4, 5 i 6) pozwalały uzyskać lub zlikwidować kaptur oraz uformować płaszcz w formie peleryny dwu lub jednowarstwowej. Dwa ostatnie warianty (fig. 7 i 8) prawdopodobnie uzyskiwano tylko dzięki dolnej, odcepionej warstwie płaszcza z wariantu podstawowego. Należało zdjąć krótki płaszcz ukazany w opcji drugiej, a z dolnej warstwy modelu uformować długi lub krótki szal.

Można wyciągnąć przypuszczenie, że zasadnicza innowacja polegała na odpowiednim skrojeniu odzieży, rozplanowaniu poszczególnych demontowalnych części oraz zakomponowaniu całości w oparciu o odpowiednio przebiegające pasy riuszy. To one głównie wyznaczały poszczególne strefy, które za pomocą odpowiedniego ułożenia i/lub zdemontowania - pozwalały uformować poszczególne warianty odzieży. Bez riuszy trudno byłoby zorientować się w poszczególnych modyfikacjach oraz ukryć guziki⁵³ umożliwiające transformację.

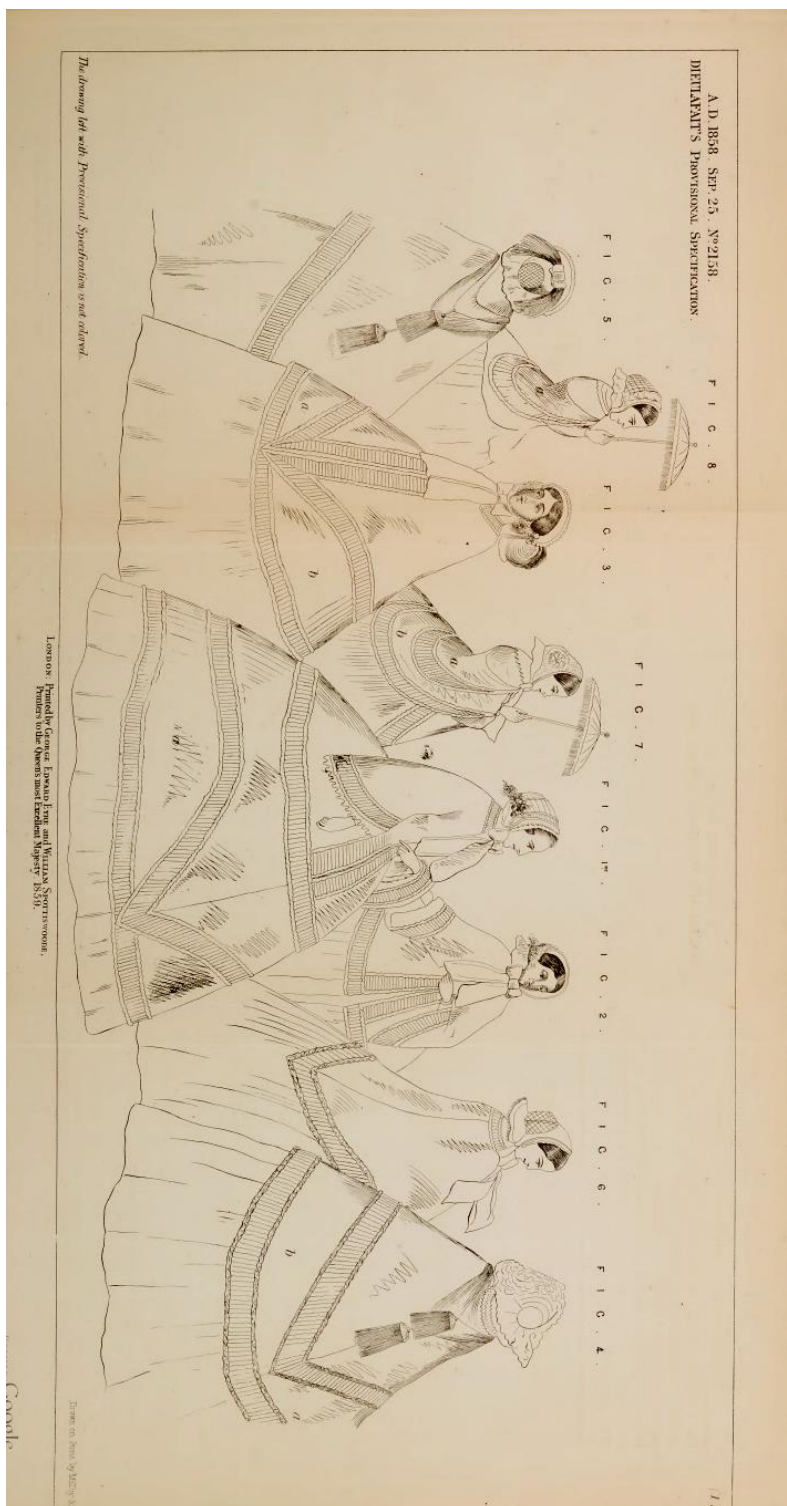
Autor tej odzieżowej innowacji - pan Dieulafait słusznie nazwał swoje opracowanie *Transformative Garments* (ubrania podlegające transformacji), skoro od

⁵¹ Rysunek poglądowy posiada adnotację: „tymczasowa specyfikacja Dieulafait”. Należy to rozumieć, że jest rysunek odnoszący się do wynalazku objętego czasową ochroną.

⁵² Riusza - ozdobna forma odpowiednio marszczonych pasów wykonanych z tekstylnych taśm lub przyciętych pasów tkanin zasadniczych, które wykończyły (jednocześnie dekorując) krawędzie odzieży. Mogły one także, jak w przypadku omawianego przykładu, wyznaczać określone partie odzieży.

⁵³ Guziki, ponieważ haftki (szczególnie dla mocowania dolnej partii płaszcza) byłyby zbyt niepraktyczne. W połowie dziewiętnastego wieku nie istniały jeszcze suwaki ani rzepy.

wyjściowego modelu płaszcza można było płynnie uzyskać coś pomiędzy płaszczem a peleryną, a następnie całość przekształcić w dwojaką pelerynę lub szal. Taki, jak byśmy to dziś nazwali – *transformers* lub *hybrydę* trudno byłoby przypisać konkretnym ówczesnie znanym na rynku odzieżowym konfekcjonowanym modelom. Tym samym rozwiązanie sprzed 160 lat nosi wciąż duży ładunek innowacyjności.

Ryc. 9. Rysunek wyjaśniający specyfikę modyfikowania formy płaszcza dla pań pozwalającego uzyskać odmienne modele odkrycia wierzchniego.

Wniosek patentowy nr 2158 na wynalazek, z dnia 25 września 1858 roku. Wnioskodawca: Jules – Clovis Dieulafait. Źródło: „English Patents of Inventions, Specifications: 1858, 2100 – 2174”, nr 2158, 25 września 1858 r., nazwa wynalazku: Transformative Garments (ubrania podlegające transformacji), Źródło: Zdigitalizowane wydanie broszurowe w zasobach books.google.pl,

Okazuje się, że nie było to jedyne zgłoszenie pana Dieulafait o przyznanie ochrony na opracowany przez siebie wynalazek na innowacyjną formę odzieży.

Pan Dieulafait uzyskał także czasową ochronę na swój wynalazek w Wielkiej Brytanii 12 czerwca 1857 roku (nr wynalazku: 1648). Data wskazuje, że wniosek ten został złożony w Londynie zaledwie dwa dni po zgłoszeniu wniosku w Paryżu na ochronę praw do innowacyjnej formy płaszcza *Several* podlegającego transformacjom. Wychodzi na to, że marka Dieulafait co najmniej dwutorowo dbała o jak najszerszą terytorialnie ochronę swoich oryginalnych rozwiązań konstrukcyjnych w konfekcjonowanych okryciach damskich. Anglia, obok Paryża stanowiła dla *Maison Dieulafait* zapewne najważniejszy rynek zbytu, dlatego zadbano o prawną ochronę autorskich opracowań oferowanej do sprzedaży konfekcji również w tym kraju. Ze zwięzłego opisu zgłaszanego wynalazku można wyczytać, że dotyczył podobnej, jeśli nie tej samej innowacji, czyli modyfikowanego damskiego płaszcza. Tym razem chodziło o: *ulepszoną metodę wytwarzania odzieży, dzięki której jedna część odzieży może być zmieniona w inną z kilku innych*⁵⁴. Wynalazek został poszerzony nie tylko o damskie okrycie wierzchnie, lecz także o płaszczy dla panów. Podstawowa innowacja w okryciu dla pań i panów była taka sama – możliwość uzyskiwania odmiennych form odzieży wierzchniej dzięki odpowiednim modyfikacjom bazowego modelu. Wskazano, że⁵⁵: *Płaszcz dżentelmena może zostać przekształcony w krótki lub długi płaszcz, frak, płaszcz myśliwski itp. W przypadku pań ta sama część garderoby może zostać zmieniona w płaszcz a Talma, a bernous, a basquine a nawet w to co się nazywa a Ristori. Rezultaty te uzyskuje się dzięki zastosowaniu guzików, haftek czy elastycznych taśm, wstążek lub konstrukcyjnych elementów dekoracyjnych*⁵⁶. W opisie zaznaczono, że brak jest rysunków.

5 kwietnia 1858 roku pan Dieulafait zgłosił w Londynie kolejny wynalazek (nr 721), który otrzymał czasową ochronę. Opis wynalazku jest identyczny jak ten z 12

⁵⁴ „Chronological index of patents applied for and patents granted for the year 1857”, s. 101, nr 1648, Dieulafait, 12th June 1857, źródło: Zdigitalizowane wydanie broszurowe w zasobach books.google.pl, https://books.google.pl/books?id=M64y20bUR7AC&pg=PA101&lpg=PA101&dq=London,+45+Essex+Street,+Strand.+Dieulafait&source=bl&ots=b2PIfqdoxb&sig=ACfU3U0AxyXM_yDtPMRVK2XyVz1vvRXI0w&hl=pl&sa=X&ved=2ahUKEwi70dKLher7AhVGMIsKHcOuCjMQ6AF6BAgiEAM#v=onepage&q=London%2C%2045%20Essex%20Street%2C%20Strand.%20Dieulafait&f=false, dostęp: 10.12.2022 r.

⁵⁵ Tłumaczenie z języka angielskiego – autor artykułu.

⁵⁶ „Patents for inventions. Abridgments of specifications”, tom 91, s. 214-215, nr 1648, źródło: Zdigitalizowane wydanie broszurowe w zasobach books.google.pl, https://books.google.pl/books?id=s0ESI8egvQ4C&pg=PA581&dq=Dieulafait&hl=pl&sa=X&ved=2ahUKEwiX36iRI-r7AhVWwi_0HHS76DBkQ6AF6BAgKEAI#v=onepage&q=Dieulafait&f=false, [dostęp: 10.12.2022 r.]

czerwca 1857 roku. Z jakiś jednak powodów ponownie zgłoszono wynalazek i otrzymał on czasową ochronę. Także w tym przypadku wskazano, że brak jest rysunku⁵⁷.

Maison Dieulaifait zadbał w tym czasie także o swoje interesy w Belgii. Za pośrednictwem swojego pełnomocnika w Brukseli (pana L. C. Durn) zastrzegł swoje prawa do innowacyjnego: *systemu sukienek mających zastosowanie do różnych celów*. Brukselskie zgłoszenie wynalazku datowane jest na 15 czerwca 1857 roku. Wskazano także, że ta innowacja otrzymała 29 maja 1857 roku patent francuski⁵⁸.

W lipcu 1860 roku francuska prasa donosiła⁵⁹, że *Maison C. Dieulaifait* wypuścił na rynek wyjątkowe i autorskie morskie kostiumy kąpielowe⁶⁰ (wskazano że modele są na wyłączność marki – tym samym także i one objęte były patentem). Letnią nowość zachwalano słowami: (...) *specjalna linia morskich kostiumów kąpielowych, które są wyłączne* [tzn. na wyłączność marki Dieulaifait] *i które swoją oryginalną oraz kokieterijną formą zniszczą te stare i ohydne kostiumy, które dotychczas nosiły damy* (...)⁶¹. Dom mody oferował dla wszystkich zainteresowanych klientek przesłanie (za pobraniem) miniatur przedstawiających nowe modele kostiumów kąpielowych.

C. DIEULAFAIT ET E. BOUCLIER - SPÓŁKA W LATACH 1860 – 1870

Koniec lat pięćdziesiątych musiał przynieść marce spory rozgłos i rozpoznawalność. Nowo opracowane innowacyjne modele konfekcji – opatentowane

⁵⁷ „Patents for inventions. Abridgments of specifications”, tom 91, s. 236-237, nr 721. Źródło: Zdigitalizowane wydanie broszurowe w zasobach books.google.pl, https://books.google.pl/books?id=s0ESI8egvQ4C&pg=PA581&dq=Dieulaifait&hl=pl&sa=X&ved=2ahUKEwiX36iRI-r7AhVWi_0HHS76DBkQ6AF6BAgKEAI#v=onepage&q=Dieulaifait&f=false, [dostęp: 10.12.2022 r.]

⁵⁸ „The Commissioners of Patents' Journal”, s. 915, Belgium, nr 19, źródło: zdigitalizowane wydanie broszurowe w zasobach books.google.pl, <https://books.google.pl/books?id=fZJGAQAAMAAJ&pg=PA915&dq=Dieulaifait+patents&hl=pl&sa=X&ved=2ahUKEwiY6pnNsr7AhUdggf0HHXUtDo84ChDoAXoECAyQAg#v=onepage&q=Dieulaifait%20patents&f=false>, [dostęp: 10.12.2022 r.]

⁵⁹ „Journal de Toulouse: politique et littéraire”, nr 196, 16.07.1860 r. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5370330t/f4.item.r=Dieulaifait%20fourrures.zoom>, [dostęp: 28.12.2022r.]. Tożsame ogłoszenie ukazało się dwa dni później w innej gazecie: „Le Courrier de la Rochelle”, nr 57, 18.07.1860 r. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1141722t/f3.item.r=Dieulaifait%20fourrures.zoom>, [dostęp: 28.12.2022r.].

⁶⁰ Określenie – *morskie kostiumy kąpielowe* – nie należy utożsamiać z dzisiejszymi modelami kostiumów kąpielowych. W drugiej połowie dziewiętnastego wieku pod pojęciem kostiumu kąpielowego zawierał się strój jednoczęściowy, szczelnie zakrywający brzuch, plecy, biust oraz nogi do kostek. Kostium damski mógł posiadać także krótką sukienkę skrywającą kobiece krągłości.

⁶¹ Tłumaczenie z języka francuskiego – autor artykułu.

i wprowadzone na rynek zarówno francuski, jak i co najmniej angielski i belgijski, dzięki reklamie prasowej zapewne cieszyły się wzięciem wśród klienteli. Pan Dieulafait, swoimi szeroko zakrojonymi działaniami udowodnił, że interesuje go rozwój jego firmy, który oparty miał być na wytwarzaniu nowoczesnej, eleganckiej, ale i bardzo praktycznej konfekcji dla kobiet. Celował głównie w innowacyjne rozwiązania konstrukcyjne, które konfekcjonowanym modelom gotowym miały umożliwić prostą ich transformację podług potrzeb. Te działania można uznać za bardzo nowatorskie w ówczesnych czasach.

Marka Dieulafait starała się nadać wyrobom seryjnym cech użytkowych umożliwiających szeroką transformację modelu przez użytkownika. Uzyskiwał on tym samym kilka różnych estetycznie i czysto użytkowo modeli odzieży. Takie posunięcia niosły ogromną wartość promocyjną i sprzedażową. Właściciel marki doskonale zdawał sobie z tego sprawę skoro zadbał o ochronę praw własności intelektualnej na swoje rozwiązania.

Bardzo możliwe, że właśnie te rozreklamowane, patentowane i innowacyjne modele odzieży dla kobiet zachęciły potencjalnych inwestorów do współpracy z panem Dieulafait. W lipcu 1860 roku *Maison C. Dieulafait* reklamował się nowymi modelami kostiumów kąpielowych dla kobiet, a w grudniu tego samego roku w prasie pojawiło się nowe oznaczenie firmy. Stając się zapewne spółką, występowała już ona pod nową nazwą - *Maison Dieulafait et Bouclier*. Pod tym szyldem reklamowała się między innymi w dwóch paryskich gazetach (przykład reklamy – ryc. 13) przypominając paniom o doskonałym wyborze konfekcji i futer na sezon zimowy 1860/1861, dostępnych pod niezmiennym paryskim adresem – 1. Boulevard de la Madeleine⁶². Tym samym należy wnioskować, że pomiędzy sierpniem a grudniem 1860 roku pan Dieulafait wszedł w spółkę.

Rok później, na początku sezonu zimowego – w listopadzie 1861 roku w jednej z paryskich gazet⁶³ pojawiła się krótka notka prasowa informująca, że dom mody *Dieulafait et Bouclier* oferuje ogromną wyprzedaż futer i pozostałej konfekcji z powodu rozszerzenia działalności (chodziło raczej o powiększenie przestrzeni domu mody pod dotychczasowym

⁶² „Journal des débats politiques et littéraires”, 11.12.1860 r., Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4525474/f2.item.r=Dieulafait%20et%20Bouclier.zoom>, „Le Pays: journal des volontés de la France”, 8.12.1860 r., Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4653819d/f2.item.r=Dieulafait%20et%20Bouclier.zoom#>, [dostęp: 08.10.2022 r.]

⁶³ „Le Pays : journal des volontés de la France”, 28.11.1861 r., Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4652564w/f3.item.r=Dieulafait%20et%20bouclier.zoom>, [dostęp: 22.11.2022 r.]

adresem). Pracownia przypuszczalnie nie zaprzestała działalności, ponieważ trzy tygodnie później – 18 grudnia 1861 roku przypominała się⁶⁴ klientkom o możliwości dokonania zakupów na sezon zimowy – szczególnie w zakresie futer i konfekcji.

W jednym z czasopism w numerze z kwietnia 1868 roku pośród wykazu najróżniejszych pracowni i domów towarowych warty odwiedzenia w trakcie zakupów – wymieniono pod hasłem konfekcja - markę *Dieulafait et Bouclier*. Wskazano także w skrócie adres firmy przy bulwarze Madeleine. Pokrywałoby się to z oznaczeniami jakie widnieją przy dwóch obiektach (mantylach) ze zbiorów Metropolitan Museum w Nowym Jorku. Wskazano, że są one oznaczone metkami *Dieulafait et E. Bouclier*. Pierwszy model według autora został dobrze wydatowany (1865-1870)⁶⁵, drugi jednak także musi być z lat sześćdziesiątych (wydatowano jednak ten obiekt na przełom XIX i XX wieku)⁶⁶.

Na jednej z aukcji zabytkowych tekstyliów⁶⁷ pojawiła się peleryna, ostrożnie datowana na ok. 1870 rok⁶⁸. Zachowana w tym modelu metka jest prawie identyczna jak z ryc. 7, jednak zamiast oznaczenia *MAISON DIEULAFAIT* zapisano *DIEULAFAIT & E BOUCLIER*. Potwierdza to, że wraz z zawiązaniem spółki zaktualizowano oznaczenie na metce⁶⁹.

W grudniu tego samego roku *Maison Dieulafait et Bouclier* reklamował się w prasie⁷⁰ doskonałym wyborem wyselekcjonowanych konfekcji z obszernym wyborem damskich futer, kostiumów, płaszczy oraz sukien wieczorowych i płaszczy obszytych futrami.

W opracowaniu z 1871 roku poświęconym tematowi zniszczeń Paryża na przestrzeni wieków nie omieszkało wspomnieć o domu mody. Był on przez dwa dni maja

⁶⁴ Notka reklamowa w czasopiśmie „Journal des débats politiques et littéraires”, 18.12.1861 r., Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k452554b/f2.item.r=Dieulafait%20et%20bouclier.zoom>, [dostęp: 22.11.2022 r.]

⁶⁵ Zbiory online MET Museum w Nowym Jorku, Jacket 1865-1870, accession number: 2009.300.340. Źródło: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/158334>, [dostęp: 25.08.2022 r.]

⁶⁶ Zbiory online MET Museum w Nowym Jorku, Coat przełom XIX i XX wieku, accession number: C.I.37.44.5, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/83759>, [dostęp: 25.08.2022 r.]

⁶⁷ Charles A. Whitaker Auction Co., Filadelfia, 28.04.2018 r., lot 0311, FRENCH DOLMAN with GOLD CORD, QUEEN ALEXANDRA, c. 1870.

⁶⁸ Skoro spółka *Dieulafait & E. Bouclier* funkcjonowała w latach siedemdziesiątych dziewiętnastego wieku, model odzieży można datować na lata siedemdziesiąte.

⁶⁹ Autor w toku prac nad artykułem natrafił na trzy wersje metek tego domu mody. Pierwsza zilustrowana na ryc. 7, druga z czasów pierwszej spółki z lat siedemdziesiątych *Dieulafait & E. Bouclier* oraz trzecia z końca działalności firmy zilustrowana na ryc. 26. Można na tej podstawie domniemywać, że tylko raz pan Dieulafait umieścił na metce nazwisko drugiego wspólnika (w latach siedemdziesiątych, gdy przystąpił do pierwszej spółki). Przy drugiej spółce (z panią Lassimonne) pozostało nazwisko założyciela.

⁷⁰ „Figaro: journal non politique”, 25.11.1869 r., Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k271721k/f2.item.r=Dieulafait%20et%20Bouclier.zoom>, [dostęp: 08.10.2022 r.]

(21-22) 1871 roku przejęty (wraz z całym budynkiem) przez grupę stu pięćdziesięciu powstańców Komuny Paryskiej. Z tej pozycji walczyli oni na zabarykadowanym bulwarze, przy którym znajdowała się pracownia. Budynek nie ucierpiał zbyt mocno od walk, jednak witryny domu mody wraz z częścią towarów uległy zniszczeniu. Co istotne – w przytaczanym opracowaniu wskazano, że był to szanowany w Paryżu i na świecie, bardzo elegancki dom mody. Ubolewano nad jego pechowym losem w trakcie Komuny Paryskiej podkreślając jednocześnie, że dom mody został odświeżony i wciąż pozostaje otwarty dla klientów⁷¹.

W powyższym opracowaniu z 1871 roku podpisano firmę jako *Maison Dieulafait*, a nie jako spółkę panów Dieulafait i Bouclier. Rzeczywiście – wówczas spółka już nie istniała. W jednej z gazet, w numerze z lutego 1870 roku⁷² wskazano, że likwiduje się spółka pomiędzy panami: Jules – Clovis Dieulafait, a Gustave – Ernest Bouclier o nazwie: *C. Dieulafait et E. Bouclier*. Informowano, że 27 stycznia 1870 roku zarejestrowano akt notarialny (sporządzony 19 stycznia u paryskiego notariusza Jean Alexandre Bonneau⁷³) likwidacji spółki pomiędzy obiema panami⁷⁴. Pan Bouclier zamieszkiwał wówczas w Paryżu przy Boulevard Malesherbes nr 30, a pan Dieulafait przy Rue de la Luxembourg nr 51 (dziś to Rue Cambon). Wychodzi na to, że pan Dieulafait mieszkał wówczas w tej samej kamienicy, w której działał dom mody (lub taki też adres podał do aktu notarialnego jako miejsce rzekomego zamieszkania). Likwidacja spółki nastąpiła z dniem 1 lutego 1870 roku. Ustalono także likwidatora spółki⁷⁵. Nic więcej nie wskazano w zmianie prasowej.

Autor artykułu nadal poszukuje aktów notarialnych powołania i likwidacji tej spółki. Aktualnie można snuć tylko przypuszczenia co legło u podstaw zawiązania i rozwiązania współpracy pomiędzy kupcami. Nie wykluczone, że udziałowiec miał w 1860 roku dofinansować młodą firmę pana Dieulafait w zamian otrzymując ustalony procent z przychodu firmy. Późniejsze spółki prowadzące dom mody, opisane w dalszej części artykułu, opierały się na takim modelu współpracy pomiędzy wspólnikami.

⁷¹ *Itinéraire des ruines de Paris: Notices historiques sur les monuments incendiés*, Paris 1871. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5447385c/f25.image.r=dieulafait?rk=1072966;4>, dostęp: [20.08.2022 r.]

⁷² „Le Droit: journal des tribunaux”, 05.02.1870 r., s. 119, Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2984393p/f3.item#>, [dostęp: 26.11.2022 r.]

⁷³ Zdigitalizowane repertorium paryskiego notariusza Jean Alexandre Bonneau działającego w latach: 1869-1889 w zbiorach Archives nationales, https://www.siv.archives-nationales.culture.gouv.fr/mm/media/download/DAFANCH96_041MIC06014_L-medium.jpg [dostęp: 17.01.2023 r.]

⁷⁴ W tym akcie notarialnym określili się oni jako kupcy.

⁷⁵ Narożna kamienica, w której działał *Maison Dieulafait* posadowiona była na rogu Boulevard de la Madeleine nr 1 oraz Rue de la Luxembourg nr 51.

DALSZY ROZWÓJ FIRMY – LATA 70. XIX WIEKU

Firma dbała o stały dostęp nowości starając się wyróżnić na tle konkurencji. W paryskiej prasie, w działach poświęconych modzie wskazywano, że firma należy do pierwszorzędných w swoim fachu. W paryskim *la France* z 30 maja 1875 roku⁷⁶ zachwalano najnowsze, wiosenne modele stroi podróżnych oraz suknie plażowe z muślinu. Doceniono także perłowo-białe jedwabne tkaniny o deseniach w stylu *chinoiserie*, które używano w modelach marki. Wspaniałym przykładem tkanin odzieżowych o deseniach w stylu *chinoiserie* dostępnych wówczas w ofercie *Maison Dieulafait* jest zachowany płaszcz/mantyla datowana na ok. 1880 rok ze zbiorów Palais Galliera musee de la Mode de la Ville de Paris (ryc. 10,11)⁷⁷.

Ryc. 10,11. Płaszcz/mantyla uszyta z jedwabnej tkaniny o wzorze w stylu *chinoiserie*, *Maison Dieulafait*, ok. 1880 r. Palais Galliera musee de la Mode de la Ville de Paris (museum number: 1991.191.X), <https://www.parismuseescollections.paris.fr/en/node/195467#infos-principales>, domena publiczna, [dostęp: 25.08.2022 r.].

⁷⁶ „La France” politique, scientifique et littéraire, édacteur en chef : Léo de Saint-Poncy, 1875-05-30. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr>, dostęp: 20 sierpnia 2022 r.

⁷⁷ Zbiory online Palais Galliera musee de la Mode de la Ville de Paris, Cape, vers 1880, museum number: 1991.191.X. Źródło: <https://www.parismuseescollections.paris.fr/en/node/195467#infos-principales>, dostęp: [25.08.2022 r.]

Minęły kolejne lata działalności firmy. Zmieniły się gusta klientów, nurty w modzie. Ewoluowały techniki wytwarzania tekstyliów i szycia odzieży, a marka wciąż pozostawała wierna pierwotnej profesji. Zarówno w reklamach z lat pięćdziesiątych, jak i w kolejnych dekadach pracownia konsekwentnie podpisywała się jako: *CONFLECTIONS*, *FOURRURES*⁷⁸ czasem dodając do tego zestawu oznaczenie *ROBES*⁷⁹ (tzn. suknie, bluzki).

Maison Dieulaufait otworzył się w czasach, w których odzież konfekcjonowana zaczynała się rozwijać. Na podstawie podejścia tej firmy do swojej profesji można zaryzykować stwierdzenie, że w latach pięćdziesiątych czy sześćdziesiątych odzież konfekcjonowana oznaczała, dla pierwszych marek zajmujących się konfekcją, wytwarzanie seryjne modeli, ale z uwzględnieniem jak najwyższej jakości (możliwej do osiągnięcia w bardziej seryjnym niż indywidualnym podejściu do szycia). Odzież powstawała w oparciu o innowacyjne opracowania, które miały nadawać dużą praktyczność modelom. Wówczas, podobnie jak w czasach obecnych, szycie eleganckich futer, wyrobów skórzanych czy autorskiej konfekcji – należało do jednych z trudniejszych profesji krawieckich. Praca z trudnym i drogim materiałem oraz konieczność stałego wprowadzania nowości - wymagała dużej dyscypliny pracy i fachowości. Odnosząc się do wskazanych przykładów patentowanych innowacji, można stwierdzić, że marka pracowała w dużej mierze w oparciu o własne rozwiązania – zarówno techniczne, jak i artystyczne. Tym samym ich wyroby konfekcjonowane cechowała wysoka jakość, a szersza dostępność nie musiała być związana z szyciem wyrobów opracowywanych w oparciu o oszczędne, standaryzowane rozwiązania. Konfekcja, w *Maison Dieulaufait*, oznaczała wyroby półgotowe lub gotowe, dostępne od ręki – ale opracowywane w oparciu o wysoką kulturę krawiectwa. Firma nie trudniła się przemysłowym, wielkoseryjnym wytwarzaniem dla masowego odbiorcy.

Tak rozumiana konfekcja pojawiła się i wyraźnie zdominowała rynek odzieżowy począwszy od około czwartej ćwierci dziewiętnastego wieku. Wyraźnie w drugiej połowie

⁷⁸ Futra.

⁷⁹ Przykładem reklamy prasowej, w której użyto zwrotu *ROBES* a nie *CONFLECTIONS* jest reklama *Maison Dieulaufait* z 1 kwietnia 1878 roku w czasopiśmie „LE FIGARO – JOURNAL NON POLITIQUE”. Możliwe, że słowo *ROBES* użyto w tej reklamie z powodów prozaicznych. Chodziło o zmieszczenie reklamy w jednej wąskiej linijce (podobnie zredagowane były wszystkie inne reklamy w tej rubryce). Pełna, najczęściej stosowana nazwa, czyli: *Maison Dieulaufait 1, boulevard de la Madeleine, Conflections, Fourrures* byłby zbyt długi, dlatego zastosowano skrót: *M-on Dieulaufait, Robes, Fourrures, 1, B-d Madeleine*. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k276679d/f3.item.r=Dieulaufait%20conflections.zoom>, dostęp: 20 sierpnia 2022 r.

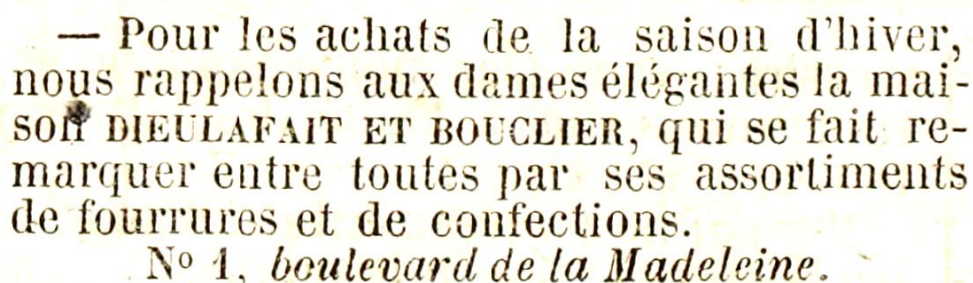
wieku mniej lub bardziej słuszne, okazywało się utożsamianie masowej konfekcji z tandetą. Tak niską kulturą szycia masowego trudniły się fabryki odzieży, firmy odzieżowe oferujące odzież wysyłkowo, czy domy towarowe w najtańszych seriach odzieży gotowej.

Wybrane reklamy prasowe *Maison Dieulafait* na przestrzeni dekad

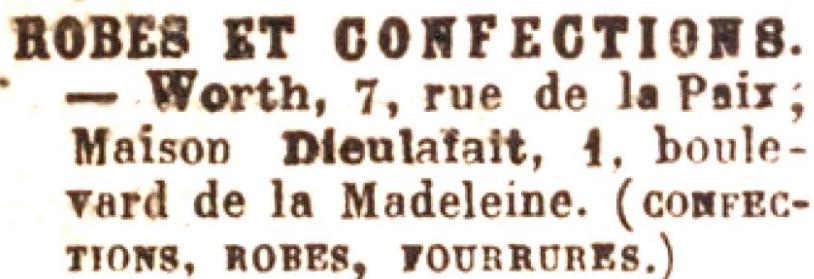
CONFECTION, — FOURRURES.
Maison C. Dieulafait.
1, boulevard de la Madeleine, 51, r. du Luxembourg

Ryc. 12. Reklama prasowa w gazecie „L'Argus : revue théâtrale et journal des comédiens” z 18 maja 1852 roku. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, [dostęp: 22.08.2022 r.]

— Pour les achats de la saison d'hiver, nous rappelons aux dames élégantes la maison DIEULAFAIT ET BOUCLIER, qui se fait remarquer entre toutes par ses assortiments de fourrures et de confections.
N° 1, boulevard de la Madeleine.

Ryc. 13. Reklama prasowa w gazecie „Le Pays: journal des volontés de la France” z 8 grudnia 1860 r. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, [dostęp: 22.08.2022 r.]

ROBES ET CONFECTIONS.
— Worth, 7, rue de la Paix;
Maison Dieulafait, 1, boulevard de la Madeleine. (CONFECTIONS, ROBES, FOURRURES.)

Ryc. 14. Reklama Maison Dieulafait z 1872 roku (zestawiony wraz z domem mody Worth w dziale suknie i konfekcja). Saint-Loup Par, *Ce que disent les fleurs*. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, [dostęp: 22.08.2022 r.]

MAISON DIEULAFAIT.
FOURRURES, CONFECTIONS, ROBES
1, BOULEVARD DE LA MADELEINE,
PARIS.

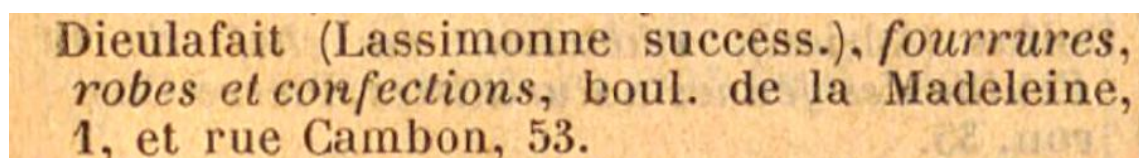
Ryc. 15. Reklama prasowa Maison Dieulafait z 1878 roku umieszczona w gazecie „The American advertiser” z 23 lutego 1878 r. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9481624/f3.item.r=Dieulafait%20boulevard%20de%20la%20Madeleine.zoom#>, [dostęp: 12.09.2022 r.]

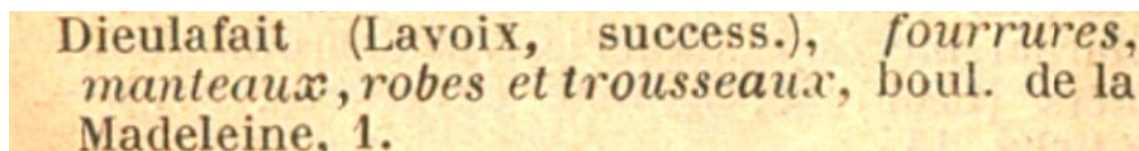
Ryc. 16. Reklama prasowa domu mody Dieulafait zredagowana w języku angielskim, ponieważ reklama ukazała się w wydawanej w Paryżu anglojęzycznej gazecie „The American register for Paris and the continent”, nr 1147, 29.03.1890. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k23943515/f1.item.r=Dieulafait%20confection.zoom>, [dostęp: 30.12.2022 r.]

DIEULAFAIT (Maison), — 1, *boulevard de la Madeleine*,
Paris.
Confections, robes et fourrures.

Ryc. 17. Informacja adresowa o Maison Dieulafait na koniec 1892 roku⁸⁰ umieszczona w książce adresowej firm handlowych i przemysłu, 1 stycznia 1893. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5674869c/f282.item.zoom>, [dostęp: 27.09.2022 r.]

Ryc. 18. Marka Dieulafait wskazana w spisie firm (na koniec 1891 roku) z oznaczeniem, że kontynuatorem marki jest firma Lassimonne. „Annuaire-Almanach du commerce”, 1 stycznia 1892, Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k32004844/f425.image.r=Madeleine>, [dostęp: 22.08.2022 r.]

Ryc. 19. Marka Dieulafait wskazana w spisie firm (na koniec 1895 roku) z oznaczeniem, że kontynuatorem marki jest firma Lavoix. „Annuaire-Almanach du commerce”, 1 stycznia 1896, Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9684013b/f392.item.zoom>, [dostęp: 22.08.2022 r.]

Marka *Dieulafait* nadal pozostawała wierna swej pierwotnej specjalizacji: futra i konfekcja. Potwierdzeniem tego może być jedna z reklam domu mody *Dieulafait* z 1872 roku. Została ona zamieszczona w broszurowym wydaniu książeczki dla pań na temat roślin przydatnych w gospodarstwie domowym⁸¹. Na przedostatniej stronie wydrukowano

⁸⁰ W książce adresowej na 1893 rok, ze stanem na koniec 1892 roku, brak jest marki *Lassimonne* oraz nie występuje także marka *Lavoix*. Pod adresem 1 Boulevard de la Madeleine wciąż wymieniany jest *Maison Dieulafait*.

⁸¹ Saint-Loup (publiciste), *Ce que disent les fleurs: leurs vertus et leur correspondance mystérieuse avec les dames et les demoiselles*, Saint-Loup, 1872. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica,

krótki wykaz wybranych adresów firm, które mogą zainteresować czytelniczki. Pośród wytwórni obuwia damskiego, brązów, tapet, parasoli oraz perfum – pojawiło się kilka adresów pracowni zajmujących się wytwarzaniem odzieży miarowej i konfekcji. Pod hasłem *konfekcja dla pań* wymienione są tylko dwie pracownie *Worth* i *Dieulafait*⁸². Marka wymieniona jest jako jedyna pod hasłem – futra. Pod koniec listy różnych wytwórców ponownie *Maison Dieulafait* wraz z firmą *Worth* została wskazana – tym razem pod hasłem: *robes et confections*⁸³. Wydawca broszury miał zapewne trochę miejsca i redagując zapis zmieścił więcej szczegółów niż przy pierwszej wzmiance o obu pracowniach. Zapisano: *ROBES ET CONFECTIIONS - Worth, 7, rue de la Paix; Maison Dieulafait, 1, boulevard de la Madeleine. (CONFECTIIONS, ROBES, FOURRURES)*⁸⁴. Zapis – konfekcja, suknie, futra – umieszczony w tabeli w świetle konstrukcji informacji o obu domach mody, należy łączyć raczej z *Maison Dieulafait* niż z *Worthem*⁸⁵.

Nie jest wiadome autorowi kiedy dokładnie pan *Dieulafait* zaprzestał osobistego prowadzenia swojej firmy. Według znanych autorowi dokumentów 1 lutego 1870 roku pan *Dieulafait* zakończył współpracę ze swoim współnikiem, zamykając spółkę *Dieulafait et Bouclier*. Kolejny akt notarialny z 1877 roku wskazuje już panią *Josephine Lamarre* (po mężu – *Lassimonne*), jako właścicielkę – sukcesorkę *Maison Dieulafait*.

Na tej podstawie można sądzić, że rezygnacja pana *Dieulafait* z prowadzenia założonej przez siebie firmy nastąpiła pomiędzy 1870 a 1877 rokiem. Jego zgon nastąpił w wieku 53 lat, dnia 3 listopada 1878 roku w rodzinnych stronach – w Normandii⁸⁶.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9615074d.r=Ce%20que%20disent%20les%20fleurs%20%20leurs%20ertus%20et%20leur%20correspondance%20myst%20C3%A9rieuse%20avec%20les%20dames%20et%20les%20demoiselles%20%20par?rk=21459;2>, dostęp: 18 sierpnia 2022 r.

⁸² Pracownia *Wortha* wymieniona jako: *Worth*, a pracownia *Dieulafait* z określeniem: *M-on* (czyli *Maison* – tzn. dom mody) – *M-on Dieulafait*.

⁸³ Francuskie określenie *robes et confections* (czyli: suknie i konfekcja) nie należy rozumieć wprost. W handlu drugiej połowy dziewiętnastego wieku określenie *robes at confections* oznaczało, że dana firma posiada w swojej ofercie najróżniejsze modele miarowe (nie tylko suknie, lecz także inne typy odzieży) oraz gotowe lub półgotowe modele konfekcjonowane (tańsze z racji tego, że są gotowe pod dany rozmiar lub wymagają minimalnych dopasowań pod klienta). Wiele ówczesnych domów mody posiadało w swojej ofercie pierwszoplanowe modele miarowe i drugoplanową konfekcję wysokiej jakości.

⁸⁴ SUKNIE I KONFEKCJA - *Worth, 7, rue de la Paix; Maison Dieulafait, 1, boulevard de la Madeleine (KONFEKCJA, SUKNIE, FUTRA)*.

⁸⁵ Hasłowe wskazanie podstawowego asortymentu tylko dla *Maison Dieulafait* z pominięciem *Wortha*, mogło wynikać z tego, że w latach siedemdziesiątych dziewiętnastego wieku marka *Worth* była już na tyle znana w Europie i Stanach Zjednoczonych Ameryki, że właściciel ograniczał się (w krótkich informacjach) jedynie do samej nazwy i ewentualnie paryskiego adresu pracowni.

⁸⁶ GENEANET, <https://gw.geneanet.org/afgsueil?lang=sv&iz=3631&p=clovis+jules&n=dieulafait>, [dostęp: 09.02.2023 r.]

LASSIMONNE ET CIE. – SPÓŁKA PROWADZĄCA OD 1877 ROKU MAISON DIEULAFAIT

Według informacji tygodnika poświęconego francuskim archiwom handlowym, w październiku 1877 roku powołano spółkę, która od początku roku następnego miała prowadzić dom mody *Dieulafait*. Była to spółka komandytowa *Lassimonne et Cie.* (*Lassimonne i wspólnicy*). Związująca się spółka miała działać pod nazwą wchłanianego domu mody – *Ancienne maison Dieulafait* (dawny dom⁸⁷ *Dieulafait*). Spółka miała trwać 6 lat z dotychczasową siedzibą przy bulwarze. Jej kapitał został ustalony na 335 tysięcy franków. Ustalono, że spółka będzie kontynuować dotychczasowy profil działalności marki *Dieulafait*⁸⁸. Hasłowa wzmianka nie wskazuje nic więcej. Była ona jednak bardzo cenną informacją dla autora stanowiącą źródło dla dalszych poszukiwań, aktu notarialnego zawiązania spółki.

Zachował się on do naszych czasów i aktualnie znajduje się w zbiorach Archiwum Paryskiego (Archives de Paris). Dzięki uprzejmości pracowników archiwum autor niniejszego artykułu, w odpowiedzi na złożony wniosek, otrzymał fotokopię czterostronicowego aktu notarialnego⁸⁹. Został on spisany u notariusza 17 października 1877 roku (rejestracja spółki: 20 października 1877 roku). W dziewiętnastu paragrafach, doskonale czytelnym pismem, ustalono nowe warunki prowadzenia firmy. Na wstępie wskazano dane osobowe właścicielki domu mody *Dieulafait*. Była nią Josephine Lamarre⁹⁰ (po mężu – Lassimonne)⁹¹. W dokumencie brak jest wskazania miejsca i daty urodzin Josephine Lamarre (autorowi udało się ustalić w innych źródłach te dane: Metz, 31 marca 1829 roku⁹²).

⁸⁷ Dom w znaczeniu - dom mody.

⁸⁸ „Archives commerciales de la France”, 21.10.1877. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k55945939/f2.item.r=dieulafait%20boul#>, dostęp: 25.08.2022 r.

⁸⁹ Zbiory archiwum paryskiego (Archives de Paris), akt nr 1500 zarejestrowany 17.10.1877 r. [nr archiwum: D31U3_392_1500]. Tłumaczenie z języka francuskiego aktu notarialnego spółki z 17.10.1877 r. – na zlecenie autora artykułu.

⁹⁰ Według późniejszego aktu notarialnego z 1892 roku, którego stroną była pani Lamarre – jej pełne imię i nazwisko brzmiało: Thérèse Joséphine Lamarre.

⁹¹ W artykule autor stosować będzie zapis – pani Lassimonne. W dalszej części aktu notarialnego notariusz posługuje się określeniem – pani Lassimonne.

⁹² W „Biuletynie praw Republiki Francuskiej” (Bulletin des lois de la République française) nr 1224, 1 stycznia 1881 roku, tabela s.326-327, Thérèse Joséphine Lamarre wdowę Lassimonne w zestawieniu tabelarycznym wymieniono jako jedną z osób, której dekretem ministra finansów i ministra wojny z 13 stycznia 1881 roku przyznano emeryturę cywilną. Jako datę wymagalności emerytury wskazano 27 czerwca 1879 rok, czyli dzień po śmierci małżonka pani Lamarre – pana Ambroise Prudent Lassimonne. Wdowa Lassimonne otrzymała rządową (wojskową) emeryturę po mężu. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,

Akt notarialny wskazuje istotną, wówczas standardową informację, że panią Lamarre wspiera i upoważnia do działania w tym akcie notarialnym jej małżonek - pan Ambroise Prudent Lassimonne. Takie sformułowanie dowodzi, że ówczesne zamężne kobiety nie mogły samodzielnie prowadzić działalności gospodarczej bez aprobaty ze strony męża.

W dokumencie wskazany jest adres zamieszkania właścicielki – Rue Du Luxembourg 44 oraz dokładny adres *Maison Dieulafait* – Paryż, róg Boulevard de la Madeleine nr 1 i Rue Du Luxembourg nr 48 i 51. Adres zamieszkania właścicielki sąsiadował z adresem firmy. Na mapie Paryża (ryc.4) wydanej rok po dacie spisania aktu notarialnego widać, że ulica dochodzi do skrzyżowania przy którym działała pracownia. Współcześnie ta ulica nosi nazwę Cambon.

Akt notarialny został spisany w celu zawiązania spółki działającej jako firma o nazwie *Lassimonne et Cie. (Lassimonne i wspólnicy)* pomiędzy dotychczasową właścicielką domu mody – panią Lassimonne, a panem Pierrem Jeanem Baptiste Duché, zamieszkałym w Paryżu przy ulicy Lafayette 13. Ze strony pani Lassimonne miała to być spółka jawna, a ze strony pana Duché – spółka komandytowa.

Wskazano, że działalność będzie polegała na handlu sukniami, odzieżą itp⁹³ i prowadzona będzie pod szyldem *Ancienne Maison Dieulafait (Dawny Dom Dieulafait)* z siedzibą w Paryżu pod dotychczasowym adresem. W oparciu o zachowane reklamy i wzmianki prasowe, rzadko kiedy posługiwano się tym określeniem. Zazwyczaj sygnowano firmę jako *Dieulafait*.

Spółka pomiędzy stronami miała trwać sześć lat (1 styczeń 1878 – 31 grudnia 1883), a jedynym zarządcą tej spółki miała być pani Lassimonne. Była ona, jako jedyna, upoważniona do składania wszelkich podpisów związanych z funkcjonowaniem firmy oraz – jak to zapisano: *poświęcać będzie spółce cały swój czas i starania bez możliwości zwolnienia się z jakiegokolwiek transakcji zagranicznej, handlowej czy przemysłowej*.

Paragraf szósty wymienia co każda ze stron wnosi do nowo powoływanej spółki:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4221284h/f362.item.r=Therese%20Josephine%20Lamarre.zoom>,
[dostęp: 03.11.2022 r.]

⁹³ Notarialny zapis zakresu działalności jest bardzo lakoniczny, ale i szeroki. Było to zapewne celowe posunięcie nie narzucające niepotrzebnych ograniczeń.

Pani Lassimonne wnosi do spółki :

1. *swój zakład przemysłowy [zapewne chodzi o dom mody Dieulafait]*
2. *swój udział w zyskach przedsiębiorstwa handlowego działającego pod firmą Ancienne Maison Dieulafait – całość wyposażenia , ruchomości przemysłowe i wszystko to, co służy korzystaniu z nich i potrzebom klientów - o wspólnie uzgodnionej wartości całkowitej sto tysięcy franków.....100 000 F*
3. *kwotę stu dziesięciu tysięcy franków w postaci towarów, które znajdują się w zasobach spółki dnia pierwszego stycznia tysiąc osiemset siedemdziesiątego ósmego roku; uzupełnieniem tej sumy będą kwoty dochodów pojawiających się stopniowo w późniejszym okresie110 000 F*

Pan Duché wnosi do spółki tytułem aportu komandytowego kwotę stu dwudziestu pięciu tysięcy franków, która wpłacona zostanie w ciągu ośmiu dni od dnia pierwszego stycznia tysiąc osiemset siedemdziesiątego ósmego roku .

Z powyżej zacytowanego paragrafu wynika na jaką kwotę wyceniono pełne wyposażenie pracowni (główną przestrzeń handlową oraz całe zaplecze) – nie wliczając w to towaru. W 1877 roku kwota 100 tysięcy franków była pokaźna. Współcześnie, w przeliczeniu na euro⁹⁴ i złotówki, kwota ta wyniosłaby odpowiednio w 2019 roku⁹⁵: ok. 265 tysięcy euro, czyli ok. 1,1 miliona złotych.

Na zbliżoną kwotę oszacowano wartość towarów domu mody na koniec 1877 roku.

Według tego samego paragrafu nowy udziałowiec w osobie pana Duché miał wnieść do spółki, tytułem aportu komandytowego, kwotę 125 tysięcy franków.

W oparciu o paragraf siódmy udziałowcy mieli otrzymywać odsetki od własnych wkładów w wysokości dziesięciu procent rocznie. W świetle tego zapisu można wnioskować, że pani Lassimonne pobierała rocznie odsetki w wysokości 22 tysięcy franków (licząc od sumy wkładów równej 220 tysięcy franków), czyli w przeliczeniu na złotówki w 2019 roku – ok. 230 tysięcy, a pan Duché – 12,5 tysiąca franków (licząc od

⁹⁴ Wskaźniki i kalkulator internetowy: <https://www.histoire-genealogie.com/De-la-valeur-des-choses-dans-le-temps> oraz <https://www.inflationtool.com/>, [dostęp: 18.10.2022 r.]

⁹⁵ Kursy walut Google Finance: <https://www.google.com/finance/>, [dostęp: 18.10.2022 r.]. Średnioroczny kurs euro do złotówki został ustalony dla 2019 roku (4,30 zł). W związku z tym, że lata 2020-2022 to wysoki i postępujący wzrost inflacji w wielu krajach europejskich - autor wybrał rok 2019, gdy nie występowała jeszcze wysoka inflacja.

wkładu 125 tysięcy franków), czyli w przeliczeniu na złotówki w 2019 roku – ok. 130 tysięcy.

Pani Lassimonne, według paragrafu ósmego, otrzymała także prawo do comiesięcznego wynagrodzenia w wysokości 500 franków (ok. 1300 euro, czyli 5500 złotych w 2019 roku).

W akcie notarialnym rozpisano strukturę kosztów firmy, na którą składać się miały: odsetki od wniesionych wkładów, wypłaty wynagrodzenia za zarządzanie, czynsz za korzystanie z biur, magazynów, pobory sprzedawców i urzędników, atesty, podatki, koszty podróży i ogólnie ujmując wszelkie uzasadnione wydatki związane z prowadzeniem działalności spółki .

Podział zysków i udział w stratach został ustalony na: trzy czwarte – pani Lassimonne i jedna czwarta – pan Duché.

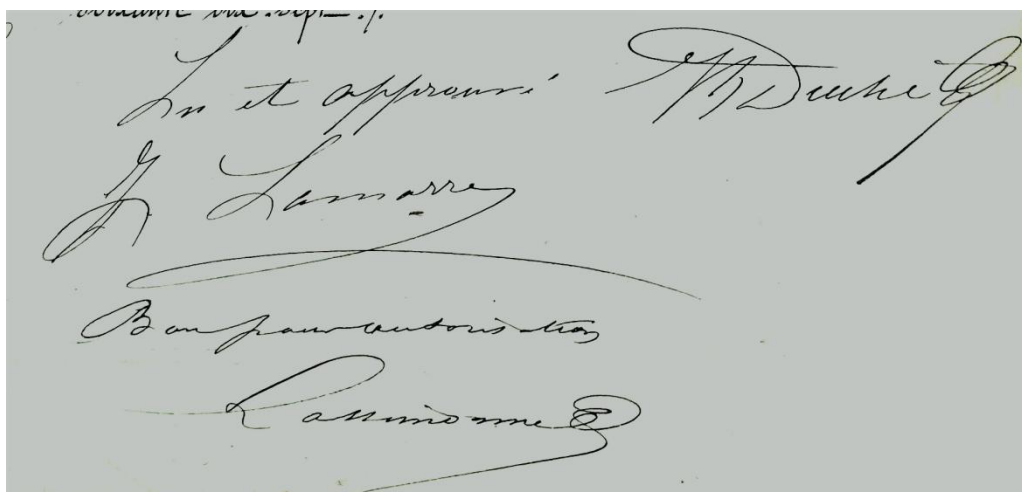
Ustalono także szczegóły prowadzenia rachunkowości, spisów inwentaryzacyjny oraz konieczności prowadzenia osobnego konta bankowego, z którego dokonywane będą zapłaty za bieżące zakupy nowych sprzętów.

Ponadto ustalono, że w chwili śmierci pana Duché spółka będzie trwała nadal pomiędzy panią Lassimonne a spadkobiercami pana Duché. Wraz ze śmiercią pani Lassimonne spółka miała ulec rozwiązaniu, a jej likwidatorem miał być pan Duché.

Strony umówiły się także, że w chwili wygaśnięcia okresu trwania spółki lub jej rozwiązaniu – likwidatorem spółki będzie wyłącznie pani Lassimonne (okres likwidacji spółki mógł trwać do jednego roku), działająca pod kontrolą drugiego współnika. Po rozwiązaniu spółki pani Lassimonne odzyskać miała swobodę dysponowania swoim kapitałem obrotowym.

W akcie znalazła się także adnotacja zapisana przy paragrafie piętnastym mówiąca, że spółka będzie mogła być rozwiązana jeśli spisy inwentaryzacyjne wykażą stratę w wysokości co najmniej jednej czwartej kapitału spółki. Adnotacja ta wskazuje, że pani Lassimonne miała pozostać właścicielem ruchomości za cenę, za jaką zostaną one zakupione, z uwzględnieniem kwot amortyzacji .

Na końcu aktu notarialnego po lewej stronie podpisała się pani Lassimonne (nazwiskiem panińskim: J. Lamarre) i jej małżonek – Lassimonne. Po prawej stronie swój podpis złożył pan Duché (ryc.20).

Ryc 20. Fragment ostatniej karty aktu notarialnego z podpisami złożonymi przez współników nowo powstającej spółki *Lassimonne et Cie.* na końcu aktu notarialnego z 17 października 1877 roku. Źródło: fotokopia udostępniona na wniosek autora - zbiory archiwum paryskiego (Archives de Paris), akt nr 1500 zarejestrowany 17.10.1877 r. [nr archiwum: D31U3_392_1500]

W zachowanym notarialnym repertorium⁹⁶ widnieje skrótowa informacja o sporządzonym akcie notarialnym. Możemy z niej wyczytać między innymi: Nr 1500 Lassimonne & Cie Spółka Jawna. Zarejestrowano w Paryżu dnia 20 października 1877 roku. Pobrano opłatę 5 franków. Koszt sporządzenia aktu : 1 frank 12 centimów.

Przypuszczalnie, wraz ze zmianą właściciela odświeżono metkę domu mody. Dotychczasowa metka była w formie prostokątnej jedwabnej żakardowo tkanej metki przedstawiającej po środku napis *MAISON DIEULAFAIT* otoczony owalną obwolutą w formie paska, na którym widniał wytkany adres: *1 BOULEVART DE LA MADELEINE 1*⁹⁷. Możliwe, że nowa wersja metki funkcjonowała aż do ostatecznego końca marki (przykład pierwotnej metki – ryc. 7 i metki z lat dziewięćdziesiątych – ryc. 26)⁹⁸.

⁹⁶ Repertorium – katalog pisemny zawierający zestawienie sporządzonych przez danego notariusza aktów notarialnych w jego kancelarii. Takie repertoria funkcjonują po dziś dzień we wszystkich kancelariach notarialnych – prowadzone są elektronicznie.

⁹⁷ Przykład takiej metki, zapewne sprzed 1877 roku, zachował się między innymi w mantyli (datowanej na ok. 1880 rok) ze zbiorów szwedzkiego muzeum Malmö. Źródło: zbiory online muzeum Malmö, numer inwentarzowy: MM 036368, <http://carlotta.malmo.se/carlotta-mmus/web/object/45191>, [dostęp: 27.09. 2022 r.]

⁹⁸ Autorowi nie są znane inne wersje metek (poza opisanymi dwoma wariantami).

**LASSIMONNE ET LAVOIX – SPÓŁKA PROWADZĄCA
W LATACH 1892-1898 MAISON DIEULAFAIT**

Ten akt notarialny⁹⁹ (także ze zbiorów Archiwum Paryskiego¹⁰⁰) dotyczy podobnej sprawy jak akt z 1877 roku – ustanowienia nowej spółki z nowym współnikiem. Tym razem w miejsce dawnego współnika pana Duché weszła nowa współniczka – pani Lavoix. Pomimo podobnego tematu obu aktów notarialnych ich lektura pozwala nie tylko poznać szczegóły kolejnych prawnych zmian w firmie, ale także ewolucję firmy od końca lat siedemdziesiątych do lat dziewięćdziesiątych. Zestawienie ze sobą obu dokumentów pozwala dostrzec dwa etapy rozwoju zawodowego ówczesnej właścicielki firmy – pani Lassimonne. Jest to bardzo istotne z wielu powodów.

Jednym z nich jest kwestia ówczesnej roli kobiet w sferze prowadzenia firmy handlowej i ogólnie – pracy zarobkowej. Nie mniej interesujące są poruszane w obu dokumentach (a szczególnie w akcie notarialnym z 1892 roku) kwestie sukcesji, które wskazują ówczesne mechanizmy prowadzenia i trwania znanych na rynku marek o dobrej reputacji – przynoszących zyski.

Na wstępie dokumentu zapisano, że pani Lassimonne w tym czasie była już wdową. Zachowany w zbiorach archiwum paryskiego (Archives de Paris) akt zgonu wskazuje, że pan Lassimonne zmarł 26 czerwca 1879 roku¹⁰¹. Według zapisu właścicielka przeniosła się do mieszkania w kamienicy, w której działała firma – pod adres Cambon nr 48 (dawniej była to Rue Du Luxembourg)¹⁰², lub też taki adres podała do aktu, jako rzekome miejsce zamieszkiwania (adres mógł być traktowany wyłącznie jako adres dla korespondencji).

⁹⁹ Zbiory archiwum paryskiego (Archives de Paris), akt nr 1815 zarejestrowany 30.08.1892 r. [nr archiwum: D31U3_696_1815]. Tłumaczenie z języka francuskiego aktu notarialnego spółki z sierpnia 1892 r. – na zlecenie autora artykułu.

¹⁰⁰ Dokument w formie fotografii został przesłany autorowi w odpowiedzi na jego pisemny wniosek.

¹⁰¹ Pan Ambroise Prudent Lassimonne zamieszkały w Paryżu przy Rue Cambon 44 (dawniej Rue Du Luxembourg 44) zmarł 26 czerwca 1879 roku. Źródło: Archiwum Paryskie (Archives de Paris), zbiory cyfrowe archiwum,

https://archives.paris.fr/arkotheque/visionneuse/visionneuse.php?arko=YTo2OntzOjQ6ImRhdGUiO3M6MTA6IjIwMjltMTEtMDEiO3M6MTA6InR5cGVfZm9uZHMiO3M6MTE6ImFya29fc2VyaWVsIjtzOjQ6InJlZjEiO2k6MjA7czo0OjIyZWYyIjtpOjQ4MjI3O3M6MTY6InZpc2lvbm5ldXNlX2h0bWwiO2I6MTtzOjIxOiJ2aXNpb25uZXVzZV9odG1sX21vZGUiO3M6NDoiHjvZCI7fQ==#uielem_move=0%2C0&uielem_rotate=F&uielem_islocked=0&uielem_zoom=45, karta nr 38 w katalogu online, [dostęp: 01.11.2022 r.]

¹⁰² Według aktu notarialnego z 1877 roku pani Lassimonne mieszkała po sąsiedzku przy Rue Du Luxembourg 44.

Drugą stroną była pani Virginie Sophie Chevalier, małżonka pana Paula Lavoix, który udzielił jej – jak zapisano - wsparcia i upoważnienia. Pani Lavoix zamieszkiwała wówczas w Paryżu przy ulicy Daubigny nr 10.

W paragrafie pierwszym zapisano, że:

Niniejszym ustanawia się pomiędzy panią Lassimone i panią Lavoix spółkę handlową jawną, której przedmiotem będzie działalność w zakresie handlu futrami, sukniami i konfekcją dla pań, z kapitałem obrotowym należącym do przedsiębiorstwa pani Lassimonne, z siedzibą w Paryżu, Boulevard de la Madeleine nr 1 i ul. Cambon nr 48 i 51 (dawniej Maison Dieulafait¹⁰³).

Czynność notarialna sprzed 15 lat, z 1877 roku, wyraźnie wskazuje, kto jest właścicielem firmy, kto ją prowadzi i kto w pierwszym rzędzie za nią odpowiada – pani Lassimonne. Wspólnik, według aktu, zasilił finansowo spółkę i miał pobierać z tego wkładu stosowny procent. Mógł także kontrolować finanse firmy, ale niewiele zapewne miał do powiedzenia jeśli chodzi o szczegóły handlowe, czy bezpośredni kontakt z klientelą domu mody. Taki obraz wyłania się z lektury dokumentu notarialnego z 1877 roku.

Tym razem, w 1892 roku, rzeczywistość i plany pani Lassimonne były już inne. Paragraf piąty wymienia obie panie jako wspólniczki, które razem (a nie tylko pani Lassimonne), na równych prawach miały prowadzić wspólnie dom mody. Żadna z nich nie mogła prowadzić innej działalności przemysłowej czy handlowej. Obie wspólniczki miały poświęcić pełną uwagę i starania na rzecz spółki. Pan Lavoix, w świetle zapisu notarialnego, mógł prowadzić nieodpłatnie księgowość firmy.

Strony umówiły się, że ich spółka, prowadząca *Maison Dieulafait*, nosić będzie nazwę: *Lassimonne et Lavoix* i trwać będzie od 1 lipca 1892 roku do 30 czerwca 1898 roku.

Kapitał założycielski spółki określono na znaczną sumę wynoszącą 365 tysięcy franków (kwota ta w przeliczeniu na euro i złotówki w 2019 wynosi odpowiednio: ok. 1

¹⁰³ Spółka powołana na sześć lat (od 1 lipca 1892 roku do 30 czerwca 1898 roku) według paragrafu czwartego aktu notarialnego z 1892 roku – miała być zarejestrowana pod nazwą *Lassimonne et Lavoix*. Nie mniej jednak, jak wskazują reklamy prasowe z lat dziewięćdziesiątych XIX wieku, firma nadal działała pod starym szyldem *Dieulafait*.

miliona euro, czyli 4,3 miliona złotych¹⁰⁴). Każda ze wspólniczek wniosła połowę tej kwoty – po 182,5 tysiąca franków.

Pani Lassimonne, podobnie jak w 1877 roku, wniosła do spółki swój dom mody działający wciąż w narożnej kamienicy przy Boulevard de la Madeleine nr 1 i Rue Cambon 48 i 51. Interesujące, że do kapitału obrotowego pani Lassimonne zaliczyła nie tylko siedzibę firmy, z jej wyposażeniem i towarami, ale także zgromadzoną przez lata klientelę oraz uzyskaną pozycję na rynku. Ten zapis dowodzi tego, że firma wypracowała istotną grupę bogatej klienteli, która świadczyła o wysokiej pozycji przedsiębiorstwa. Wiadome jest (między innymi z metek z tego okresu – ryc. 26), że dom mody ubierał wówczas przedstawicieli europejskiej arystokracji.

Pani Lassimonne wskazała w akcie notarialnym, że do jej wkładu należy zaliczyć także umowy najmu pomieszczeń, w których prowadzony jest dom mody¹⁰⁵. Wszystkie czynsze wynikające z tych umów najmu miały być regulowane przez nową zawiązywaną spółkę.

W dokumencie wymieniono po stronie pani Lassimonne także kwotę 22,5 tysiąca franków, które miały być wpłacane gotówką przez panią Lassimonne w miarę spłat wierzytelności wynikających z jej działalności handlowej (sprzed powołania do życia spółki objętej tym aktem notarialnym). Taki zapis może sugerować, że kwota ta, całkowicie lub w części pochodziła od nieuregulowanych jeszcze rachunków klienteli. Zamawianie i odbieranie odzieży z odroczonym (czasem znacząco) terminem zapłaty w ekskluzywnych domach mody było często stosowaną praktyką, zarezerwowaną szczególnie dla pierwszoplanowych klientów od lat zawiązanych z marką.

Wspólniczki, po odliczeniu kosztów handlowych, miały uzyskiwać od swoich wkładów zysk wynoszący sześć procent rocznie, wypłacany co sześć miesięcy. Ustalono także, że obie panie będą otrzymywać miesięczne wynagrodzenie w wysokości 500 franków.

¹⁰⁴ Wskaźniki i kalkulator internetowy: <https://www.histoire-genealogie.com/De-la-valeur-des-choses-dans-le-temps> oraz <https://www.inflationtool.com/>, [dostęp: 30.10.2022 r.]

Kursy walut Google Finance: <https://www.google.com/finance/>, [dostęp: 30.10.2022 r.]. Średnioroczny kurs euro do złotówki został ustalony dla 2019 roku (4,30 zł). W związku z tym, że lata 2020-2022 to wysoki i postępujący wzrost inflacji w wielu krajach europejskich - autor wybrał rok 2019, gdy nie występowała jeszcze wysoka inflacja.

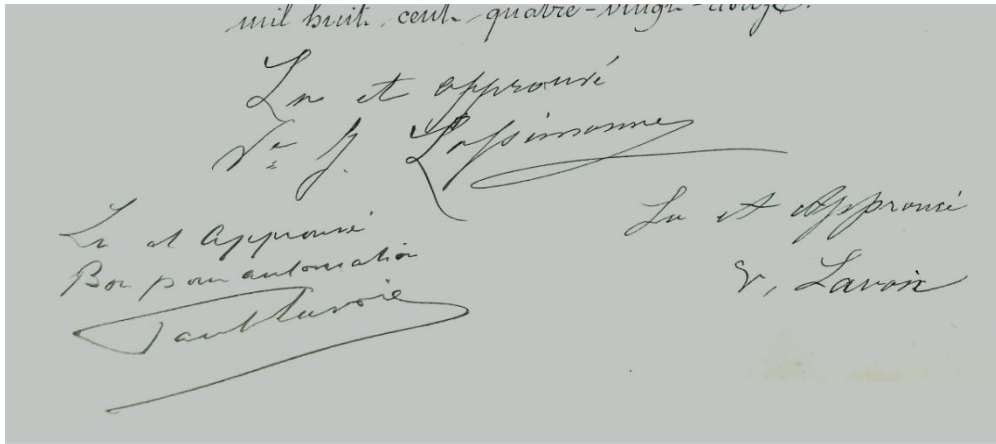
¹⁰⁵ Według aktu notarialnego z 1892 roku pani Lassimonne zawarte miała następujące umowy najmu: cztery umowy najmu z panem hrabią d'Osmondem (dwie notarialne umowy najmu z 22.12.1879 roku, trzecią notarialną umowę najmu z 30 grudnia 1880 roku i czwartą z 17.05.1882 roku). Kolejna umowa najmu zawarta została z panem Chaudon de Briailles (01.10.1899 rok) oraz prolongatę wynajmu (tj. przedłużenie najmu) od *Credit Foncier de France* (31.03.1890 rok).

Dokumentacja księgowa miała być prowadzona w dwóch kopiach – dla obu stron. Roczne spisy inwentarzowe musiały być podpisywane przez obie wspólniczki. Zyski i straty dzielone miały być po połowie. Jeśli według spisu inwentarzowego strata wyniosłaby co najmniej jedną trzecią kapitału zakładowego spółki, to każda ze wspólniczek, na równych prawach, mogła domagać się rozwiązania spółki.

W paragrafach jedenastym i dwunastym zapisano bardzo istotne ustalenia poruszające kwestie sukcesji spółki i tym samym marki. Śmierć pani Lassimonne nie zamykała spółki. Pozostała przy życiu pani Lavoix automatycznie miała stać się właścicielką firmy i cesjonariuszką wszystkich aktywów. Pani Lavoix mogła stać się jedyną właścicielką także w chwili rozwiązania spółki z innych powodów niż te wskazane w akcie notarialnym lub po upływie terminu trwania spółki (według aktu notarialnego okres trwania spółki określono na: 1 lipca 1892 roku - 30 czerwca 1898 roku).

W chwili przejścia firmy w wyłączne władanie pani Lavoix, pani Lassimonne zobowiązała się także do nie prowadzenia żadnej konkurencyjnej działalności zarówno w Paryżu, jak i departamencie La Seine - pod rygorem poniesienia wszelkich strat wynikających z utraconych zysków przez panią Lavoix i w konsekwencji zamknięcia konkurencyjnej firmy.

Powyższe zapisy jednoznacznie wskazują, że pani Lassimonne, już jako wdowa (od 1879 roku), zmierzała do zakończenia aktywności zawodowej i zaprzestania, w bliższej perspektywie, prowadzenia *Maison Dieulafait*. Pani Lavoix wraz z mężem mieli zostać kontynuatorami marki odzieżowej lub rozpocząć działalność pod nowym szyldem. Zadbano, aby w akcie notarialnym uwzględnić wszystkie podstawowe scenariusze: przejście pani Lassimonne na emeryturę, jej śmierć albo inną decyzję podjętą przez wspólniczkę lub wspólniczki. Każda z tych sytuacji wywoływała ten sam skutek – pani Lavoix stawała się jedyną właścicielką *Maison Dieulafait* i sukcesorką tej marki. Brak jest zapisu zobowiązującego panią Lavoix do utrzymania marki.

Ryc. 21. Fragment ostatniej karty aktu notarialnego z podpisami złożonymi przez współniczki nowo powstającej spółki *Lassimonne et Lavoix* na końcu aktu notarialnego z 7 czerwca 1892 roku. Źródło: fotokopia udostępniona na wniosek autora - zbiory archiwum paryskiego (Archives de Paris), akt nr 1815 zarejestrowany 30.08.1892 r. [nr archiwum: D31U3_696_1815]

Według akt stanu cywilnego miasta Paryża, pani Lassimonne (oznaczona w aktach według nazwiska panińskiego Lamarre Joséphine¹⁰⁶) zmarła 2 stycznia 1895 roku¹⁰⁷ w wieku 67 lat. W rejestrze zgonu (prowadzonym w formie skoroszytu) oznaczono zmarłą, jako: Lamarre wdowa Lassimonne. Tym samym zapis nie budzi wątpliwości co do osoby.

MAISON DIEULAFAIT – OSTATNIE LATA DZIAŁALNOŚCI

W ostatnią dekadę dziewiętnastego wieku dom mody wszedł z dwiema paniami u sterów. Z doświadczoną panią Lassimonne oraz nową współniczką panią Lavoix (wraz z mężem). Dom mody mógł pochwalić się doświadczonymi pracownikami, którzy od wielu lat związani byli z marką. W 1892 roku pani Vve Henny pracująca w *Maison*

¹⁰⁶ Zarówno w rejestrze zgonów miasta Paryża, jak i akcie notarialnym spółki z 1877 roku zapisano panią Lassimonne z użyciem wyłącznie drugiego imienia – Joséphine Lamarre. Tym samym można sądzić, że używała ona zazwyczaj drugiego, a nie obu imion - Thérèse Joséphine.

¹⁰⁷ 1. Spis osób zmarłych w Paryżu, archiwum paryskie (Archives de Paris), zbiory online, [2. Opis aktu zgonu, archiwum paryskie \(Archives de Paris\), zbiory online, \[40\]\(https://archives.paris.fr/arkotheque/visionneuse/visionneuse.php?arko=YTo2OntzOjQ6ImRhdGUiO3M6MTA6IjIwMjltMTEtMDEiO3M6MTA6InR5cGVfZm9uZHMiO3M6MTE6ImFya29fc2VyaWVsIjtzOjQ6InJlZjEiO2k6NDtzOjQ6InJlZjliO2k6Mjc2NjI0O3M6MTY6InZpc2l2b25ldXNlX2h0bWwiO2I6MTtzOjIxOjI2aXNpb25uZXVzZV9odG1sX21vZGUiO3M6NDoiHjvZCI7fQ==#uielem_move=-560%2C-585&uielem_rotate=F&uielem_islocked=0&uielem_zoom=297, karta nr 3, zapis: Lamarre / Lassimonne, \[dostęp: 01.11.2022 r.\]</p>
</div>
<div data-bbox=\)](https://archives.paris.fr/arkotheque/visionneuse/visionneuse.php?arko=YTo2OntzOjQ6ImRhdGUiO3M6MTA6IjIwMjltMTEtMDEiO3M6MTA6InR5cGVfZm9uZHMiO3M6MTE6ImFya29fc2VyaWVsIjtzOjQ6InJlZjEiO2k6NDtzOjQ6InJlZjliO2k6NDQxODtzOjE2OiJ2aXNpb25uZXVzZV9odG1sIjtiOjE7czoymToidmlzaW9ubmV1c2VfaHRtbF9tb2RIIjtzOjQ6InByb2QiO30=#uielem_move=-37%2C-679&uielem_rotate=F&uielem_islocked=0&uielem_zoom=242, karta nr 14, zapis: Lamarre Joséphine, [dostęp: 01.11.2022 r.]</p>
</div>
<div data-bbox=)

*Dieulafait*¹⁰⁸ od 19 lat¹⁰⁹ otrzymała, na wniosek *Chambre syndicale de la Confection et de la Couture* srebrny medal honorowy ministra handlu¹¹⁰. Co ciekawe, tą samą nagrodą wyróżniono między innymi osiem pracowniczek firmy *Lassimonne* z szesnasto i piętnastoletnim stażem pracy w firmie¹¹¹. Bez głębszych badań trudno wskazać, czy firma *Lassimonne* i dom mody *Dieulafait* (*Lassimonne succ. de Dieulafait*) były prowadzone przez tę samą panią *Lassimonne*, czy jednak pod tym samym nazwiskiem były dwie osoby. Nie wykluczone, że obie działalności prowadziła ta sama osoba. Możliwe, że w tym czasie (tj. przed lipcem 1892 roku – kiedy to pani *Lassimonne* weszła w spółkę z panią *Lavoix* powołując do życia kolejną spółkę: *Lassimonne et Lavoix*) pani *Lassimonne* część personelu, z jakiś powodów, formalnie zatrudniała w ramach własnej spółki *Lassimonne*, a część poprzez drugą spółkę *Lassimonne succ. Dieulafait*. Widząc, jak na przestrzeni dekad, markę prowadziły najróżniejsze spółki - można wysnuć taką hipotezę.

Najwyższy medal (tzw. medal honorowy) przyznawany bezpośrednio przez ministra handlu - otrzymały wówczas pracownice różnych domów mody, które miały staż pracy od 51 lat (pierwsze miejsce, stałe miejsce pracy: *Maison Revillon freres*) do 30 lat (ostatnie, piąte miejsce do najwyższej nagrody, stałe miejsce pracy: *Maison Worth*).

Wyroby domu mody *Dieulafait* stanowiły przedmiot publicznej aukcji ruchomości pozostawionych po śmierci *Pani M*¹¹². Odbędzie się ona w dniach 23-24 maja 1892 roku (poniedziałek-wtorek) w pokoju nr 9 paryskiego hotelu *Drouot*. Dzień wcześniej na niedzielnej ekspozycji, można było osobiście zapoznać się z przedmiotami aukcji. Licytacja prowadzona była przez profesjonalnego licytatora, przy udziale kuratora oraz przedstawiciela paryskiego sądu apelacyjnego. Zachowany katalog aukcyjny został podzielony na poszczególne grupy przedmiotów: bogata biżuteria; pozostała biżuteria; diamenty i kolorowe kamienia; srebra; meble; dzieła sztuki; zasłony¹¹³. Na drugiej stronie

¹⁰⁸ W spisie osób z przyznaniem medalem - miejsce stałej pracy oznaczono jako: *Lassimonne succ. de Dieulafait* (czyli: *Lassimonne* sukcesor *Dieulafait*).

¹⁰⁹ Pani *Henny* mogła więc zacząć pracować jeszcze w czasach, gdy firmę prowadził pan *Dieulafait*.

¹¹⁰ „Bulletin Chambre syndicale du commerce et de l'industrie des tissus et des matières textiles”. 05.01.1892. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1175490p/f78.item.r=Lassimonne%20Dieulafait>, [dostęp: 18.01.2022 r.]

¹¹¹ „Bulletin Chambre syndicale du commerce et de l'industrie des tissus et des matières textiles”. 05.01.1892. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1175490p/f79.item.r=Lassimonne%20Dieulafait.zoom>, [dostęp: 18.01.2022 r.]

¹¹² Przepuszczalnie decyzją paryskiego sądu apelacyjnego – nazwisko zmarłej zostało zanonimizowane w katalogu aukcyjnym. *Pani M*. mogła być osobą zmarłą, lub bankrutem, którego trzeba było zlicytować.

¹¹³ Pierwsza strona katalogu z 1892 roku, *Catalogue des riches bijoux, collier de trois rangs de perles..., élégant mobilier, objets d'art, tableaux..., le tout dépendant de la succession de Mme M***... / [expert] A. Bloche*. 1892. Źródło: Bibliothèque nationale de France - Gallica,

tytułowej widnieje bardziej rozbudowany opis zapowiadający zawartość katalogu. Pośród cennych ruchomości wskazano także, że przedmiotem licytacji będzie – jak to nazwano – damska garderoba pochodząca z dwóch paryskich domów mody: *Laferrière*¹¹⁴ oraz *Dieulafait*. W dalszej części katalogu zapisano, że licytować można było tylko za gotówkę, a do wylicytowanej ceny doliczano pięć procent prowizji.

Brak niestety w katalogu jakichkolwiek fotografii oraz cen wywoławczych, ale z krótkich opisów poszczególnych obiektów, można wywnioskować, że licytowana odzież z dwóch wykwintnych domów mody wskazanych powyżej, nie należała do najwyżej wylicytowanych przedmiotów dwudniowej aukcji. *Pani M.* pozostawiła tak ekskluzywne przedmioty, jak: długi naszyjnik złożony ze 183 pereł, naszyjnik z 36 brylantów, broszkę wysadzaną pięcioma perłami oraz 54 brylantami, cztery spinki do włosów w kształcie motyli dekorowane aż 224 brylantami oraz inne biżuteryjne precjoza.

Po biżuterii i srebrach stołowych wymieniono garderobę (w tym futra) dostarczane przez domy mody *Laferrière* oraz *Dieulafait*. Zaledwie jednostronicowy wykaz przedmiotów i grup przedmiotów zamknięto pomiędzy liczbami porządkowymi 62-95. Z lakonicznych opisów można wyczytać niewiele. Obok pojedynczych strojów (na przykład suknie czy futra) można było zakupić grupę odzieży (na przykład żakiety). Przepuszczalnie nie było możliwości, czy też konieczności, umieszczać w spisie katalogowym każdej sztuki odzieży i dodatków. Pogrupowano więc w ujęciu katalogowym, ale na licytacji sprzedawana była osobno każda sztuka (czy komplet) odzieży oraz dodatków.

W spisie garderoby wyróżniono między innymi następujące grupy: futra, futrzane boa i mufki; żakiety *d'Astrachan*; suknie i kostiumy z satyny, aksamitu oraz innych tkanin fantazyjnych (w tym wełniane); żakiety wszelkich kształtów, płaszcze oraz koronkowe narzutki; fantazyjne kapelusze oraz buty; bielizna obszyta koronką; bielizna stołowa; prześcieradła, poszewki na poduszki oraz zasłony i inne. W tak okrojonym spisie, mającym jedynie charakter ogólnie informujący potencjalnych oferentów o osobnym zbiorze ruchomości możliwych do wylicytowania, nie było miejsca na doprecyzowania, które obiekty pochodzą od konkretnego domu mody. Nie mniej jednak, skoro odzież sygnowana była

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1247492j.r=Catalogue%20des%20riches%20bijoux%2C%20collier%20de%20trois%20rangs%20de%20perles...%2C%20C3%A9C3%A9gant%20mobilier%2C%20objets%20d%27art%2C%20tableaux...%2C%20le%20tout%20d%20C3%A9pendant%20de%20la%20succession%20de%20Mme%20M***...%20%20Bexpert%20A.%20Bloche.%201892.?rk=21459;2, [dostęp: 18.08.2022 r.]

¹¹⁴ Chodzi o dom mody prowadzony od 1869 roku przez Madeleine Laferrière w Paryżu przy 28 rue Taitbout.

metkami tylko dwóch pracowni modniarskich, może to sugerować, że *Pani M.* zaopatrywała się głównie w tych dwóch miejscach. Była ich stałą klientką¹¹⁵.

Paryskie wydanie (z początku 1892 roku) spisu adresowego działalności handlowych ze stanem na koniec 1891 rok¹¹⁶ wymienia nadal *Maison Dieulafait*, ze wskazaniem sukcesora marki – firma *Lassimonne* (ryc.18). Nowa marka będąca kontynuatorem działalności poprzedniej firmy, według zamieszczonej informacji, wciąż specjalizowała się w *fourrures, robes et confections*.

O wysokim statusie społecznym pani *Lassimonne* oraz rozpoznawalności jej nazwiska wśród Paryżan, świadczyć może nie tylko wieloletnie prowadzenie znanego paryskiego domu mody, ale także artykuł zamieszczony w gazecie *LA PETITE PRESSE* z 25 maja 1892 roku¹¹⁷. Dowiadujemy się z niego że pani *Lassimonne* prowadząca znany dom mody obracała się w wysokich kręgach. W 1889 roku wydała ona swojego syna za mademoiselle *Yvonne Delaporte* - córkę paryskiego prawnika i bratanicę jednego z znanych członków parlamentu. Dzięki rodzinnym staraniom młody mąż został radnym prefektury w departamencie sąsiadującym z Paryżem. Niestety małżeństwo okazało się niedoigrane charakterologicznie i obie strony zaczęły nieformalnie żyć osobno. Pani *Yvonne Lassimonne* wdała się w romans, który zakończył się dla niej tragicznie. Żona jej kochanka odkrywając u męża rachunki za mieszkanie, które potajemnie było wynajmowane przez kochankę młodej pani *Yvonne Lassimonne*, wtargnęła do mieszkania i kilkakrotnie strzeliła do kochanki męża. Tragiczna sytuacja zakończyła się śmiercią. Napastniczka w obecności teściowej ofiary – słynnej pani *Lassimonne* prowadzącej uznany dom mody – poddała się komisarzowi policji dzielnicy *Place Vendome*¹¹⁸.

Sam tytuł w gazecie *Dramat paryski – zemsta żony* oraz wskazanie w nagłówku artykułu, że poruszający dramat dotyczy powszechnie znanych osób, zapewne rozpowszechnił to zajście odbijając się szerokim echem wśród mieszkańców Paryża.

Dramat który się rozegrał w szale zazdrości, pomimo starań paryskiej policji, bardzo szybko przedostał się do prasy stając się pierwszoplanową wiadomością końca maja 1892 roku. Bardzo obszerny artykuł 25 maja umieścił paryski *L'intransigeant*. Gazeta

¹¹⁵ Ówczesne najlepsze domy mody posiadały ograniczoną, wąską grupę stałych klientów. Zamówienia od nich zapewne miały pierwszeństwo w realizacji i dostępie do najlepszych materiałów, najnowszych przybrań oraz osobnego podejścia do kwestii zapłaty – np. odroczenie zapłaty.

¹¹⁶ „Annuaire-Almanach du commerce”, 1 stycznia 1892, Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k32004844/f425.image.r=Madeleine>, [dostęp: 22.08.2022 r.]

¹¹⁷ „La Petite Presse”, 25 maja 1892. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4726647c/fl1.item.zoom>, [dostęp 24.08.2022 r.]

¹¹⁸ Artykuł rozpisuje się dalej na temat szczegółów zbrodni, które w temacie niniejszego artykułu są nieistotne.

już na pierwszej stronie, w nagłówku alarmuje o sensacji, którą opisano w bieżącym numerze tytułując ją: *Dramat na ulicy du Rocher*¹¹⁹. Artykuł ze szczegółami rozpisuje się o całej historii¹²⁰. Wspomina także postać teściowej zabitej - określając ją jako znaną postać, która przejęła duży dom mody specjalizujący się z konfekcji i futrach – *Dieulafait*.

Nie wykluczone, że cały ten skandal skłonił panią Lassimonne do znalezienia następcy lub następczyni marki *Dieulafait*. Od tragedii minęły dwa miesiące a w sierpniu pani Lassimonne weszła w opisaną wcześniej spółkę z panią Lavoix szykując się, wedle zapisów notarialnych, na przejście w bliższej przyszłości na emeryturę.

Jesienią 1892 roku gazety obwieściły, że dobrze znaną paryżanom markę prowadzi nowa spółka. Gazeta *Le Radical*¹²¹ z dnia 5 października 1892 roku w rubryce – *utworzone firmy* pośród nowych działalności wymienia nową spółkę *Lassimonne et Lavoix*. Działac ona miała pod dotychczasowym adresem i zakresem działalności (hasłowo wskazano: futra i inne)¹²².

W kolejnym spisie adresowym paryskich firm z początku 1894 roku¹²³ pod tym adresem widnieje już nowa nazwa pracowni – *Lavoix*. W spisie adresowym wskazano identyczny opis działalności poszerzając go o zapis *trousseaux*, czyli ogólnie ujmując - stroje. Po wskazaniu nazwy pracowni – *Lavoix* dalej w nawiasie zapisano *Maison Dieulafait*¹²⁴, co potwierdzało dalszą kontynuację marki. W kolejnym wydaniu z 1896 roku nadal firma *Lavoix* jest sukcesorem *Dieulafait*.

¹¹⁹ „L'intransigeant”, *LE DRAME DE LA RUE DU ROCHER*, 25.05.1892. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k779047m/f2.image.r=Lassimonne%20magasin%20de%20robes?rk=171674;4>, [dostęp: 27.08.2022 r.]

¹²⁰ Artykuł nacechowany jest wieloma szczegółami. Nie wiadomo czy wszystkie z nich są prawdziwe. Dane dotyczące pani Lassimonne, jej firmy oraz marki *Dieulafait* pokrywają się z innymi źródłami, dlatego można je traktować w tym artykule jako informacje zgodne ze stanem faktycznym.

¹²¹ „Le Radical”, 5.10.1892. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7610724z/f4.item.r=Lassimonne%201%20Boulevard%20de%20la%20Madeleine.zoom>, [dostęp: 11.09.2022 r.]

¹²² Także paryski - *Archives commerciales de la France* z 26 listopada 1892 roku, s. 1431 - wskazuje na powołanie nowej spółki 5 października 1892 roku szerzej określając zakres działalności: futra, suknie i konfekcja dla pań. Brak informacji, że nowa spółka działać będzie pod starym szyldem – *maison Dieulafait*. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica,

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k55924955/f3.item.r=Lassimonne%20et%20Lavoix>, [dostęp: 11.09.2022 r.]

¹²³ *Annuaire-Almanach du commerce*, Paris 1894. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9732740w/f1458.image.r=madeleine>, [dostęp: 22 sierpnia 2022 r.]

¹²⁴ Zapis w publikacji z 1892 roku: *Dieulafait (Lassimonne success), fourrures, robes et confections, boul. de la Madeleine, 1, et rue Cambon, 53*. Zapis w publikacji z 1894 roku: *Lavoix (Maison Dieulafait), boul. de la Madeleine, 1, et rue Cambon, 51*.

Podobnie jak w wykazie z 1892 roku markę *Lassimonne*, także i w roku 1896 firmę *Lavoix* można było znaleźć pod hasłem – *Dieulafait*¹²⁵ (ryc.19). W tym wydaniu *Lavoix*, jako kontynuator *Dieulafait*, pojawia się kilkakrotnie między innymi w działach: konfekcja; krawcy. Zadbano o to, aby firma została zlokalizowana w spisie adresowym pod dwoma nazwami. Raz pojawia się pod literą „L” (*Lavoix*) a raz pod „D” (*Dieulafait*) – oczywiście z zamiennym oznaczeniem. Marka pojawia się także w spisie wydanym w 1897 (pod hasłem – *Dieulafait*, dodatkowo z oznaczeniem że firma posiada już telefon – zapewne zamontowany w 1896 roku).

Po raz ostatni *Lavoix*, jako kontynuatora marki *Dieulafait* wymieniono w 1898 roku. Rok później – w 1899 brak już w spisie *Maison Dieulafait*. Widnieje tylko *Lavoix* pod adresem dawnego *Maison Dieulafait*¹²⁶.

Nowej właścicielce udawało się utrzymać najwyższą jakość działalności oraz wysoką pozycję marki *Dieulafait*. Świadczyć mogą o tym zachowane artykuły prasowe poświęcone aktualnym trendom w modzie. Jeden z nich z początku 1894 roku (czasopismo ilustrowane *La Vie parisienne: moeurs élégantes, choses du jour, fantaisies, voyages, théâtres, musique, modes* z 6 stycznia 1894 roku¹²⁷) w zachwytach wypowiada się na temat Paryżanek i ich wyjątkowego upodobania do mody oraz doskonale działających paryskich pracowni krawieckich obsługujących klientelę z całego świata. W tym nacechowanym egzaltacją artykule można znaleźć fragmenty wskazujące istotne reguły marketingowe w oparciu o które działały ówczesne domy mody:

(...) Trzeba powiedzieć, że Paryżanie w najwyższym stopniu posiadają sztukę ubierania się [...] Paryż ma wiele domów¹²⁸ pierwszego rzędu, wśród których są takie, które przywiązując się do specjalności osiągają apogeum sztuki. Tak więc nie ma damy z francuskiej lub zagranicznej arystokracji, która nie ogłosiłaby, że maison Dieulafait jest wyjątkowy na świecie ze względu na jego płaszcze, peleryny, mantyle i futra.

¹²⁵ Annuaire-Almanach du commerce, Paris 1896. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9684013b/f392.image.r=Dieulafait>, [dostęp: 22.08.2022 r.]

¹²⁶ -Almanach du commerce, Paris 1897, 1898, 1899. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9692626p/f513.image.r=dieulafait>

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9685098r/f1566.image.r=Lavoix>,
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k32100040/f662.image.r=Lavoix>, [dostęp: 22.08. 2022 r.]

¹²⁷ *La Vie parisienne : moeurs élégantes, choses du jour, fantaisies, voyages, théâtres, musique, modes*, Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1255493m/f335.item.r=Dieulafait%20confection.zoom#>, [dostęp: 28.09.2022 r.]

¹²⁸ Domów – w znaczeniu - domów mody.

*Zaopatruje wszystkie dwory Europy, a wszystkie wielkie panie udają się pod adres Boulevard de la Madeleine, aby wybrać nowe modele (...)*¹²⁹

Na zakończenie hasłowo wymieniono kilka nowości – głównie w okryciach wierzchnich informując czytelników, że trzy przykłady najbardziej modnych aktualnie mantylek o nazwie *Duchesse de Berry* marki *Dieulafait* zostały graficznie zilustrowane w artykule (ryc.22).

Ryc. 22. Graficzne przykłady trzech modnych mantylek *Maison Dieulafait* na 1894 rok. Grafika ilustrująca artykuł poświęcony nowościom tego domu mody opublikowany w czasopiśmie *La Vie parisienne : moeurs élégantes, choses du jour, fantaisies, voyages, théâtres, musique, modes*, Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1255493m/f335.item.r=Dieulafait%20confection.zoom#>, dostęp: 28.09.2022 r.

BLUZKA GORSETOWA, MAISON DIEULAFAIT, PARYŻ OK. 1890-1892

W kolekcji autora znajduje się bluzka sygnowana metką *Maison Dieulafait* (ryc. 23). Bogactwo dekoracji i zestawienia kolorystyczne sugerują, że bluzka stanowiła część stroju wizytowego, może wieczorowego (raczej nie balowego). Bluzka powstała przypuszczalnie wraz z długą spódnicą, która nie zachowała się¹³⁰. Nie szczędzono na

¹²⁹ Tłumaczenie z języka francuskiego – autor artykułu.

¹³⁰ W oparciu o zachowane inne przykłady strojów wizytowych i wieczorowych z końca dziewiętnastego wieku, można przypuszczać, że spódnica wykonana była z takiego samego materiału jak rękawy bluzki – czyli z dość grubego jedwabnego rypsu. Nie wykluczone, że spódnicę udekorowano takimi samymi aksamitnymi pasmanteriami znajdującymi się na lekko bufiastych głowach rękawów bluzki. Jeśli był to model wizytowy wówczas można przypuszczać, że spódnica otrzymała tylko dekorację tasiemkami aksamitnymi. Przy modelu balowym niewykluczone, że w przedniej partii spódnicy wstawiono dekoracje nawiązujące lub powielające bogatą ornamentykę zastosowaną po bokach przodu i na plecach bluzki.

materiałach i dekoracjach. Podszewka bluzki to dość gruba tafta w kolorze ciemnego, intensywnego różu. Tak samo podszewkowane rękawy uszyto z grubego, czarnego, jedwabnego rypsu na powierzchni którego wyraźnie widać charakterystyczne dla tego splotu prążki. Lekko bufiaste głowy rękawów zostały dekoracyjnie obszyte rzędami czarnych aksamitnych tasiemek. Plecy bluzki oraz boczne *skrzydelka* dekorujące prawą i lewą stronę przodu zostały wykonane na podbudowie jedwabnego z czarnego aksamitu. Naszyto na nim misternie wyciętą wijącą się ornamentykę wykonaną z różowej tafty (tej samej co w podszewce bluzki). Krawędzie szycia różowej tafty do aksamitnego tła dodatkowo przyozdobiono marszczoną czarną koronką ręczną. Na tle taftowego ornamentu naszyto metalowe dzęty w formie nieregularnych srebrnych koralików połączonych w niektórych partiach z metalowymi cekinami (ryc.25).

Przód bluzki przyozdobiono kremowym szyfonem oraz dekoracyjnym żabotem z ręcznej koronki. Występuje ona także wraz z szyfonem w wykończeniu dołów rękawów oraz wysokiej stójki. Boki przodu bluzki wzbogacono takim samym ornamentem jak plecy. Dolny pas z plisowanej czarnej satyny został zszyty z bluzką. Środek pasa podkreślono trójkątną wstawką dekorowaną przez sześć mosiężnych, ciężkich guzików kameryzowanych drobnymi szklanymi kamieniami. Większość z nich odpadła pozostawiając puste gniazda. Bluzka zapinana jest z przodu na haftki ukryte pod marszczonym szyfonem zapinanym na zakładkę. Zapięcie przebiega także na linii pasa. Stójka zapinana jest na haftki, z boku na zakładkę. Zadbano nawet o podniesienie estetyki (w niewidocznych metalowych haftkach) zapinających bluzkę. Zostały one dodatkowo oplecione różową nicią (tą samą, którą wykorzystano do uszycia wnętrza bluzki)¹³¹. Bluzka uszyta jest prawie wyłącznie ręcznie. Tylko kilka wewnętrznych podstawowych szwów konstrukcyjnych wykonano maszynowo. Bluzka zachowała się w dobrym stanie. Niektóre wewnętrzne szwy są obluzowane na krótkich odcinkach, jeden z rękawów posiada lekkie spękania. Brak także dwóch wewnętrznych fiszbin. Nie są to jednak zbyt wielkie uszkodzenia biorąc pod uwagę wiek obiektu, delikatność materiałów, jak i dużą liczbę misternie wykonanych ozdób oraz wysoką jakość wykończenia w najdrobniejszych szczegółach.

¹³¹ Opleciono przędzą jedwabną główki haftek – nie haczyki.

Ryc. 23. Bluzka gorsetowa, dom mody Dieulafait (model metkowany),
Paryż, ok. 1890-1892. Kolekcja autora

Ryc. 24. Bok i tył bluzki.

Ryc. 25. Szczegół dekoracji bluzki.

Ryc. 26. Metka żakardowa na wewnętrznym pasku bluzki gorsetowej z ok. 1890-1892. Na metce wytkano nazwę domu mody oraz jej adres – MAISON DIEULAFAIT 1.B^{VART} de la Madeleine.1. Wytkano także herby rodzin arystokratycznych, które wówczas obsługiwał dom mody.

Adres na metce 1.B^{VART} de la Madeleine.1 - słowo „Boulevard” zapisane jest przez „t” na końcu słowa, a nie „d”. Nie jest to błąd wytkania żakardowej metki, ponieważ autorowi znana jest jeszcze jedna metka z innego stroju tej pracowni, gdzie także identycznie zapisano to słowo¹³². Pracownia sygnowała w taki sposób swoje wyroby pomimo tego, że w tym samym czasie (pod koniec dziewiętnastego wieku) słowo „Boulevard” było pisane już przez „d”. Także w ówczesnych reklamach prasowych firmy adres pisany jest przez „d” a nie – jak na metkach - przez „t”.

Źródła takiego działania należy poszukiwać w pewnym odniesieniu pracowni do minionego – osiemnastego wieku oraz do początków jej działalności. W osiemnastym stuleciu, jak i jeszcze w pierwszej połowie następnego wieku słowo „Boulevard” pisano przez „t”¹³³. Najwidoczniej postanowiono, pomimo upływu czasu, trzymać się archaicznego zapisu z początków działalności firmy. Zestawiając ze sobą reklamy prasowe firmy z lat pięćdziesiątych i siedemdziesiątych widać, że na reklamie z 1852 (ryc.12) adres

¹³² Mantylka z wzorzystego aksamitu w kolorze czarnym (aksamitny wzór) i brązowym (tło) dekorowana szenilowymi frędzlami, Paryż ok. 1880 r. Oferowana była do sprzedaży w jednym z domów aukcyjnych w 2021 roku. Posiadała wszytą żakardową metkę w kolorze czarnym z brązowym żakardowym napisem MAISON DIEULAFAIT otoczonym owalną obwolutą w formie paska, w którym widniał wytkany adres: 1 BOULEVART DE LA MADELEINE 1.

¹³³ Między innymi na mapie Paryża z 1728 roku można dostrzec długi i obsadzony drzewami Grand Boulevard. Źródło: Bibliothèque nationale de France – Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53085122h/f1.item.r=plan%20de%20pari%201728.zoom>, [dostęp: 12.09.2022 r.]

pisany jest jeszcze według starych zasad, a dwadzieścia lat później - w reklamie prasowej z 1872 roku adres zapisany jest już z użyciem litery „d”. Nie wykluczone, że użycie litery „t” pomogło w ochronie przed podrabianiem wyrobów marki.

Metka zachowana w bluzce została wykonana w sposób bardzo elegancki z jednoczesną dbałością o szczegóły. W tkany zakardem napisie wykorzystano nie czarne (jak zazwyczaj to czyniono w przypadku tkanych metek), lecz ciemne brokatowe przędze¹³⁴. Najbardziej sławne ówczesnie działające w Paryżu domy mody posługiwały się często złotymi lub czarnymi metkami stemplowymi odciskanymi na wewnętrznych paskach bluzek¹³⁵. Tkana brokatem metka nie jest doszyta do paska lecz stanowi jej integralną część. Jedwabny pasek jest kremowy i wytkany splotem rypsowym, a w partii metki splot zmieniono na satynowy będący lepszym tłem dla tkanego napisu. Technika wykonania metki skłania do przypuszczenia, że metki tego domu mody były zamawiane w tkalniach, które na wąskich tasiemkarskich krosnach wykonywały metkowane paski wewnętrzne do bluzek podług ustalonej specyfikacji¹³⁶.

W ostatniej ćwierci dziewiętnastego wieku, na metkach wielu paryskich domów mody, zaczęły pojawiać się dodatkowe oznaczenia w postaci herbów arystokratycznych. Miały one wartość czysto marketingową. Zadaniem ich było wskazanie klienteli, że określony dom mody ma zaszczyt obsługiwać także członków znamienitych rodów arystokratycznych. Jakich? To można było odczytać po utrwalonym na metce herbie. Także blankiety faktur otrzymywały wówczas herbowe oznaczenia podnoszące renomę firmy. Zachowały się faktury domów mody, z ukazanymi herbami (ryc.27).

Trzy herby wytkane na metce bluzki gorsetowej *Maison Dieulaufait* (ryc. 26) wskazują, patrząc od lewej strony metki, następujące rody¹³⁷: dwa herby Windsorów (Anglia) oraz herb członka rodu imperium austriackiego.

¹³⁴ Przędze brokatowe – przędze jedwabne z oplotem metalowym.

¹³⁵ Szczególnie do okryć wierzchnich i bluzek, w których nie występowały wewnętrzne paski lokowano stemplowe metki na wysokości karku w formie kawałka rypsowej taśmy lub materiału, na którym odciskano metkę stemplem lub wszywano metkę zakardową.

¹³⁶ Faryś Przemysław Krystian, *Techniki znakowania i metkowania tekstyliów w XIX wieku na tle rynkowego kreowania marek. Na przykładzie domów mody i domów towarowych*. Artykuł zgłoszony do czasopisma naukowego Uniwersytetu Jagiellońskiego „MODUS. Prace z historii sztuki”. Artykuł po recenzjach, oczekuje na publikację w czasopiśmie.

¹³⁷ Często wskazywano herby określonych osób – członków rodów arystokratycznych. Na tej metce trudno odczytać wszelkie szczegóły mogące precyzyjnie wskazać osobę.

Ryc. 27. Przykład winiety faktury z 1882 roku z ukazanymi i podpisanymi herbami rodzin arystokratycznych obsługiwanych przez paryski dom mody.

PODSUMOWANIE

Maison Dieulafait, jak wskazują przytoczone i opisane dokumenty oraz szereg informacji prasowych, rozwijało działalność poszerzając nie tylko swoją rozpoznawalność na paryskim i międzynarodowym rynku handlu ekskluzywną konfekcją i futrami, ale także powiększając własną przestrzeń wytwórczą i handlową.

W 1851 roku działalność firmy otworzyła się w pojedynczym lokalu przy Boulevard de la Madeleine nr 1. Skromne początki pracowni, która pierwszy miesiąc swej działalności zaczynała w oparciu o restrykcyjną i niepewną umowę najmu lokalu przy którym wciąż wisieć musiał sztyl z informacją – do wynajęcia, dzięki pracy założyciela i następców kontynuujących oraz rozwijających markę, przyniosły prawie pięć pełnych dekad funkcjonowania marki *Dieulafait*.

Rozrastającą się działalność nieprzerwanie prowadzono pod jednym adresem. W latach siedemdziesiątych, osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych *Maison Dieulafait* posiadała cztery umowy najmu z właścicielem nieruchomości (zapewne dotyczące dodatkowej powierzchni dla rozrastającej się działalności).

Czy za początek *Maison Dieulafait* należy uważać 31 grudnia 1851 roku ? Zapewne tak. Nie mniej jednak nie ma pewności, że pan Clovis Dieulafait nie prowadził wcześniej, pod innym paryskim adresem, skromnej pracowni futer i wyrobów skórzanych.

Nie jako elegancki dom mody, lecz jako zwykłą pracownię krawca – czeladnika C. *Dieulafait* obsługującego lokalną klientelę. Możliwe, że powodem przeprowadzki pod nowy adres mogła być chęć rozwijania swojej firmy przy prestiżowej alei przebudowywanego wówczas Paryża. Druga hipoteza może wskazywać, że młody, zaledwie 26-letni pan Dieulafait przybywając do Paryża z rodzinnej Normandii w 1851 roku poszukiwał dobrego miejsca na prowadzenie wyuczonego zawodu. Wybór siedziby okazał się dobrym posunięciem, skoro marka działała aż do końca, przez prawie pięćdziesiąt lat, pod stałym adresem. Ambitny specjalista z zakresu futer i wyrobów skórzanych pracował wytrwale dla rozwoju swojej firmy. Wystawiał się na paryskiej wystawie światowej 1856 roku. Zaczął patentować swoje wynalazki na innowacyjną, bardzo praktyczną konfekcję. Dbał o stałe reklamowanie swojej pracowni w prasie. Wszedł także w spółkę, która przypuszczalnie miała zasilić kapitał jego firmy i rozwinąć ją. Może wówczas niewielką pracownię udało się w latach sześćdziesiątych rozbudować o nowe przestrzenie uzyskując tym samym bardziej prestiżowe wnętrza mogące ugościć większą liczbę klientek.

Jego następcą okazała się być kobieta o dużych możliwościach i zapewne silnym charakterze – pani Lassimonne. Prowadząc samodzielnie, a także w spółce dom mody przedłużyła egzystencję marki *Dieulafait* o drugą połowę lat siedemdziesiątych, lata osiemdziesiąte i początek dziewięćdziesiątych. Zadbała o to, aby marka *blyszczala* na tle konkurencji. Już od końca lat pięćdziesiątych pan Dieulafait starał się, aby jego wyroby dostępne były nie tylko we Francji. Kolejne zgłoszenia patentowe na innowacyjne formy odzieży konfekcjonowanej miały to ułatwić. Także pani Lassimonne wierna była obsłudze międzynarodowej klienteli, również tej ze Stanów Zjednoczonych Ameryki (patrz: reklama w anglojęzycznym wydaniu francuskiej gazety – ryc. 16).

Poznanie historii funkcjonowania, dziś już prawie zapomnianego domu mody, z drugiej połowy dziewiętnastego wieku pozwala odkryć wiele interesujących mechanizmów zarządzania firmą zajmującą się paryską modą. Dom mody tamtych czasów to nie tylko elegancka obsługa, zamożni klienci, zdolne krawcowe i świetne projekty wyjątkowej odzieży – to także nieustanne działania zmierzające do utrzymywania lub zwiększenia obrotów firmy i jej trwania na trudnym, konkurencyjnym rynku dóbr luksusowych. W gąszczu umów, aktów notarialnych powołujących kolejne spółki prowadzące markę odzieżową oraz redagowanych reklam prasowych - wyłania się skomplikowane, kapitalistyczne oblicze zarządzania firmą odzieżową. Wytwarzania i sprzedaży wysokiej jakości odzieży konfekcjonowanej, futer i okryć wierzchnich dla

zamożnych kobiet z różnych stron ówczesnego świata. *Maison Dieulafait* stał się zauważalną częścią ówczesnego Paryża, pracownią rozslawiającą francuskie rzemiosło krawieckie w nowoczesnym wydaniu. Paryskie domy mody i mniejsze pracownie stanowiły wzór dla tożsamyh działalności w innych krajach.

Także w Polsce zachwył Paryżem oraz towarami dostępnymi w tym mieście, był powszechny. Wiadome jest, że między innymi warszawski dom mody *Bogusław Herse* co najmniej od przełomu dziewiętnastego i dwudziestego wieku, obok swoich wyrobów, oferował polskiej klienteli odzież z różnych paryskich domów mody¹³⁸. Może pod koniec wieku współpracował on także z *Maison Dieulafait*.

Badania nad tą marką powinny trwać. Autorowi nie udało się znaleźć wszystkich źródeł odpowiedzi na interesujące go pytania. Może kiedyś napotka on na inne dokumenty pozwalające ujawnić kolejne szczegóły działania tej firmy. Odszukany przez autora zbiór kilku patentów firmy z lat pięćdziesiątych i siedemdziesiątych, które nie zostały opisane w tym artykule, zostaną omówione przez autora w kolejnym artykule poświęconym wyłącznie patentom tego domu mody.

Na podstawie zebranego materiału i wielu przemyśleń, można pokusić się o stwierdzenie, że *Maison Dieulafait* na tle paryskiej konkurencji plasował się gdzieś po środku. Był to średniej wielkości dom mody nie mogący w tamtych czasach konkurować z pierwszoplanowymi markami. Mowa tutaj o konkurencji marketingowej, a nie jakości pracy. Na pewno była to szanowana marka, starsza od niejednych modnych pod koniec wieku wielkich domów mody. Posiadała wyrobioną wysoką renomę pośród wytwórców wyjątkowych futer, okryć wierzchnich i konfekcji. O sile marki świadczyć może także to, że pomimo zmiany właścicieli nazwa pozostawała bez zmian rozslawiając paryskie rzemiosło, także to wytwarzające modele konfekcjonowane.

Znane autorowi zachowane modele odzieży *Maison Dieulafait*¹³⁹:

1. Wieczorowa peleryna ok. 1895 r., nr inw. 8343, Centraal Museum w Utrecht, Holandia.
2. Płaszcz, ok. 1880 r., nr inw. 1991.191.X, Palais Galliera musee de la Mode de la Ville de Paris.

¹³⁸ Farys Przemysław Krystian, *Ubiór kobiety i jego tajemnice 1780-1930. Styl-rzemiosło-produkt*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, s. 54, reklama prasowa domu mody *Bogusław Herse* z 1909 r. z listą paryskich domów mody, z którymi współpracował wówczas warszawski dom mody.

¹³⁹ Stan na 08.02.2023 r. Opisy obiektów według opisów muzeów.

3. Płaszcz, 1880-1885, nr inw. T.311-1977 (dar hrabiego Adama Zamoyskiego), Victoria and Albert Museum w Londynie.
4. Peleryna/Płaszcz, przełom XIX i XX wieku¹⁴⁰, nr inw. C.I.37.44.5, Metropolitan Museum of Art. w Nowym Jorku.
5. Żakiet¹⁴¹, 1865-1870, nr inw. 2009.300.340, Metropolitan Museum of Art. w Nowym Jorku.
6. Mantyla, 1880, nr inw. C:4381, C:4382., Malmö Museer, Szwecja.
7. Mantyla, ok. 1880 (krótka mantyla z czarnego, wzorzystego aksamitu. Dekorowana czarnymi szenilowymi frędzlami), amerykański dom aukcyjna *Augusa Auctions*, aukcja z 12.05.2021 r., lot. 56 - *one Maison Dieulafait & three unlabeled capelets. Paris.*
8. Mantyla, ok. 1865-1880 (jasna, całkowicie haftowana złotą i srebrną nicią w gęsty wzór stylizowanych wici roślinnych), francuski dom aukcyjny *Thierry de MAIGRET*, aukcja z 01.06.2018 r., lot. 279 – *Maison Dieulafait.*
9. Bluzka gorsetowa, ok. 1890-1892 – kolekcja autora.

Autor dziękuje:

1. Pracownikom Bibliothèque nationale de France, za wskazanie miejsc w Paryżu, w których mogą znajdować się bardziej szczegółowe informacje związane ze wzmiankami prasowymi dostępnymi w cyfrowych zasobach Bibliothèque nationale de France – Gallica.
2. Pracownikom Archives de Paris za udostępnienie fotokopii zachowanych dwóch aktów notarialnych z 1877 i 1892 roku dotyczących marki *Dieulafait.*
3. Pracownikom Archives nationales de France za udostępnienie fotokopii zachowanej umowy najmu z 31 grudnia 1851 roku dotyczącej pana Dieulafait.
4. Panu Arkadiuszowi Roszkowskiemu z Biblioteki Polskiej w Paryżu za konsultację na temat kierunków poszukiwań interesujących autora dokumentów.
5. Panu Piotrowi Szaradowskiemu za konsultację na temat paryskiego runku mody w dziewiętnastym wieku.

Bibliografia:

1. Berg Maxine, Eger Elizabeth - edited, *Luxury in the Eighteenth Century. Debates, Desires and Delectable Goods*, Palgrave Macmillan UK, 2003.

¹⁴⁰ Błędne datowanie na przełom XIX i XX wieku. Według autora obiekt powstał wcześniej.

¹⁴¹ Raczej płaszcz lub peleryna.

2. Boucher Francois, *Historia mody. Dzieje ubiorów od czasów prehistorycznych do końca XX wieku*, Arkady, Warszawa 2003.
3. Braudel Fernand, *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV – XVIII wiek*, tom 2. *Gry wymiany* i 3. *Czas świata*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 2019.
4. Coleman Ann Elizabeth, *The Opulent Era. Fashions of Worth, Doucet and Pingat*, Thames and Hudson and The Brooklyn Museum, 1989.
5. Diderot Denis, D’Alembert Jean, *L’Encyclopédie, autrement nommé le Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, 1751 – 1780*
6. Faryś Przemysław Krystian, *Dom mody - nowoczesny model biznesowy XIX wieku*, „Spotkania z Zabytkami”, nr 3-4/2022, s. 62-65
7. Faryś Przemysław Krystian, *Damska konfekcja a odzież miarowa – podstawowe różnice i podobieństwa w projektowaniu, wytwarzaniu oraz handlu w drugiej połowie XIX wieku i na początku XX wieku*, Uniwersytet Łódzki, TECHNE. Seria Nowa, nr 7/2021, s. 25-45.
8. Faryś Przemysław Krystian, *Konfekcja damska 1800 - 1914. Produkcja - wzornictwo - handel*, Wydawnictwo WFW, Warszawa 2019.
9. Faryś Przemysław Krystian, *Ubiór kobiecy i jego tajemnice 1780-1930. Styl-rzemiosło-produkt*, Wydawnictwo DiG, Warszawa, 2014.
10. Harris Jennifer - edited, *5000 years of textiles*, The British Museum Press, 2010.
11. Niemira Konrad, *Honor bez egzageracji. Magnackie zakupy i świat rzeczy paryskich w XVIII wieku*, Warszawa 2022
12. Sadako Takeda Sharon, Durland Spilker Kaye, *Fashioning fashion. European dress In detail 1700 – 1915*, Los Angeles County Museum of Art., 2010.
13. Saillard Olivier and Zazzo Anne, *Paris Haute Couture*, Paris 2012.
14. Sieradzka Anna, *Tysiąc lat ubiorów w Polsce*, Wydawnictwo Arkady, 2003 r.
15. Szaradowski Piotr, *Francja elegancja. Z historii haute couture*, Wydawnictwo Dolnośląskie, 2016.
16. Szaradowski Piotr, *Między sztuką a przemysłem – postawa Charlesa Fredericka Wortha wobec przemian mody w drugiej połowie XIX wieku*, Uniwersytet Łódzki, TECHNE. Seria Nowa, nr 7/2021, s. 9-23.

NOTA O AUTORZE

Przemysław Krystian Faryś – absolwent Politechniki Łódzkiej, doktor nauk technicznych z zakresu włókiennictwa, specjalista wzornictwa i materiałoznawstwa tekstyliów. Autor rozprawy doktorskiej dotyczącej problematyki podrabiania odzieży. Bada historię ewolucji odzieży oraz tkanin odzieżowych (od XVIII do pocz. XX w.). Zajmuje się głównie kwestiami produkcji, handlu i komfortu użytkowania współczesnej, jak i dawnej odzieży. Współautor wystaw poświęconych historii kobiecego stroju, szczególnie z XIX i początku XX w. Twórca autorskiej kolekcji dawnych strojów i tkanin odzieżowych funkcjonującej pod nazwą PKF collection. Autor pierwszej w Polsce książki poświęconej całkowicie początkom konfekcji: *Konfekcja damska 1800–1914. Produkcja–wzornictwo–handel* (Wydawnictwo WFW, 2019) oraz książki: *Jedwabne tkaniny odzieżowe 1700–1800. Produkcja–wzornictwo–handel* (Wydawnictwo Naukowe FNCE, 2021). Strona internetowa kolekcji autora: [https:// przemekfarys.wixsite.com/odziezitaniny](https://przemekfarys.wixsite.com/odziezitaniny)

ABOUT THE AUTHOR

Przemysław Krystian Faryś – Graduate of the Lodz University of Technology, doctor of technical sciences in the field of textiles; specialist of textile engineering, patterns design and material science of textiles. The main scientific interests: history and evolution of clothing production; structure and utility properties of contemporary and antique clothes. Co-author of exhibitions on the history of women's clothing (18th century – early 20th century). Creator of the proprietary collection of old costumes and clothing fabrics operating under the name of the PKF collection. The author of the first book in Poland devoted entirely to the beginnings of confectioning: *Konfekcja damska 1800–1914. Produkcja–wzornictwo–handel* (Wydawnictwo WFW, 2019), and book: *Jedwabne tkaniny odzieżowe 1700–1800. Produkcja–wzornictwo–handel* (Wydawnictwo Naukowe FNCE, 2021). Author's collection website: <https://przemekfarys.wixsite.com/odziezitaniny>

Artykuł opracowano na podstawie badań własnych autora finansowanych z własnych środków autora.